

Отдел образования, спорта и туризма Калинковичского
райисполкома

**Пути и способы повышения
качества знаний
учащихся в ходе подготовки к итоговой
аттестации и централизованному
тестированию
(белорусский язык)**

Сборник материалов районных педагогических чтений
28 декабря 2017 года

Калинковичи, 2017

Материалы выступлений публикуются в авторской редакции. За содержание и достоверность информации в материалах сборника несут авторы.

Шляхі і спосабы павышэння якасці ведаў вучняў у ходзе падрыхтоўкі да выніковай атэстацыі і цэнтралізаванага тэсціравання

*Купцова Ніна Мікалаеўна,
настаўнік беларускай мовы і
літаратуры
Дзяржаўнай ўстановы адукацыі
«Сярэдня школа № 6 г.Калінкавічы»*

Скажы мне – я забываю.
Пакажы мне – я магу запомніць.
Дазволь мне зрабіць гэта – і гэта
стане маім назаўсёды.

Кітайская прыказка

Сённяшні дзень прад'яўляе вельмі высокія патрабаванні да вучняў, якім, для таго каб быць паспяховымі, толькі акадэмічных ведаў, уменняў і навыкаў ужо недастаткова.

Улічваючы адказнасць педагогаў за якасць ведаў вучняў і ўзровень іх падрыхтаванасці, кожны настаўнік беларускай мовы і літаратуры імкнецца, каб і яго вучні з ахвотай вывучалі і дасканалы ведалі гэтыя прадметы: добра былі падрыхтаваны да выніковай атэстацыі, цэнтралізаванага тэсціравання. Так, па завяршэнні II ступені навучання і выхавання выпускны экзамен у сярэдняй школе праходзіць у форме дыктанта, па завяршэнні III ступені навучання і выхавання – у форме пераказу, а для паступлення ў ВНУ, ССНУ вучні здаюць цэнтралізаванае тэсціраванне. Беларуская мова – абавязковы экзамен у школе.

Экзамен - гэта заўсёды выпрабаванне, якому павінна папярэднічаць сур'ёзная, грунтоўная падрыхтоўка.

Як падрыхтаваць вучняў для паспяховай здачы выпускных экзаменаў, цэнтралізаванага тэсціравання? Гэта пытанне вельмі актуальна для настаўнікаў-філолагаў.

Пачынаючы кожны ўрок, я думаю, як зрабіць, каб тыя веды, якія прапаноўваюцца на ўроку, сталі трывалым набыткам вучняў.

У сувязі з падрыхтоўкай вучняў да выпускнога экзамену ў форме дыктанта і працягу адукацыі на III ступені навучання асабліваю актуальнасць набывае працэс фарміравання і ўдасканалення арфаграфічных і пунктуацыйных уменняў і навыкаў вучняў

Для таго каб вучні ўключыліся ў працу, на ўводным этапе кожнага ўрока вырашаю тры метадычныя задачы: паўтарэнне правапісу пэўнай арфаграмы

(тэарэтычныя веды і практычная адпрацоўка правапісу арфаграмы);
актуалізацыя апорных ведаў да новай тэмы ўрока; стварэнне праблемнай сітуацыі на ўроку.

Для фарміравання і ўдасканалення арфаграфічных і пунктуацыйных уменняў і навыкаў вучняў на ўроках, я эфектыўна выкарыстоўваю разнастайныя прыёмы і віды работы: рознаўзроўневыя заданні, тэставыя заданні, слоўнікавыя дыктанты, творчыя заданні, комплексную работу з тэкстам, складанне словазлучэнняў і сказаў па прапанаваных схемах, пераклад слоў, словазлучэнняў, тэкстаў з рускай мовы на беларускую мову, маналагічныя адказы па тэарэтычнаму матэрыялу з выкарыстаннем апорных схем, індывідуальныя заданні, заданні па выбары арфаграмы ці пунктаграмы, графічныя дыктанты.

Лічу, што для павышэння якасці ведаў вучняў па беларускай мове, эфектыўным будзе выкарыстанне на ўроках беларускай мовы розных актыўных метадаў і прыёмаў навучання:

- славесныя (маналагічны адказ вучня, рэцэнзія на маналагічны адказ, эўрыстычная гутарка з вучнямі, самастойная работа з падручнікам, тлумачэнне настаўнікам новага вучэбнага матэрыялу);
- наглядныя (дэманстрацыя схем, табліц, прэзентацый);
- праблемныя (пастаноўка праблемнага пытання, складанне кластараў, праблемныя сітуацыі, аналіз праблемнай сітуацыі);
- практычныя (практыкаванні, праверачныя і кантрольныя пісьмовыя работы, творчыя работы, самастойныя работы, дыктанты, пераклады, пераказы, тэставыя работы, бліц-тэсты);
- тэхнічныя (выкарыстанне інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій, электронных сродкаў навучання, камп'ютарнае тэсціраванне, дэманстрацыя мультымедыйных прэзентацый).

Пры паўтарэнні тэарэтычнага матэрыялу, вывучанага ў папярэдніх класах, на ўроку, у 9 класе я прымяняю метадаў “Знайсці правільны адказ”: кожнаму вучню або групе даю свой матэрыял (набор слоў, сказаў, звязны тэкст), у якім ёсць як правільныя, так і няправільныя напісанні, сцверджанні. Вучням неабходна даказаць, аргументаваць свой выбар. Такі від працы дазваляе выпрацоўваць у вучняў арфаэпічныя нормы вуснага маўлення. Таксама паўтарыць вывучаны матэрыял можна шляхам арганізацыі падагульняльных гутарак з вучнямі, складаннем арфаграфічных хвілінак, тэставых заданняў. Шырока прымяняю ў сваёй практыцы метадаў “Выпраўце памылкі”. Вучням прапаноўваю выправіць у словах памылкі. Карысным з’яўляецца і напісанне арфаграфічных хвілінак з працягам. Вучні дапісваюць словы на прапанаваныя настаўнікам правілы арфаграфіі.

Пры вывучэнні тэмы “Складаназалежныя сказы” я выкарыстоўваю метадаў “Складзіце сказ”. На дошцы запісаны простыя сказы, а вучням трэба скласці складаназалежныя сказы, расставіць знакі прыпынку.

Праводзячы работу па сістэматызацыі ведаў па арфаграфіі і пунктуацыі,

удасканаленні на гэтай аснове адпаведных уменняў і навыкаў, я шырока прымяняю метады “Дэфармаваны тэкст”. Вучні вызначаюць тып тэксту, стыль, устаўляюць прапушчаныя арфаграмы і пунктаграмы, тлумачаць іх.

Абавязкова кожны ўрок праводжу арфаграфічныя хвілінкі, якія могуць праходзіць у рознай форме:

1. устаўце прапушчаныя літары, растлумачце іх правапіс;
2. слоўніковыя зрокавы дыктант;
3. выбарачны зрокавы дыктант;
4. тлумачальны дыктант.

Гэтыя віды працы я прымяняю для вучняў розных класаў.

На III ступені навучання вучні здаюць выпускны экзамен у форме пераказу.

Пераказ – від работы, накіраваны на перадачу ў вуснай ці пісьмовай форме прачытанага ці ўспрыятага на слых тэксту, стварэнне тэксту на аснове дадзенага, на фарміраванне навыкаў звязнага маўлення.

Развіццё маўленчай дзейнасці на ўроках беларускай мовы вельмі актуальна на сучасным этапе. Гэта вытлумачаецца зваротам да камунікатыўна-дзейснага прынцыпу навучання. Творчае афармленне мовы з’яўляецца практычна неабходным. Аўтар першай беларускай метадыкі Я. Колас пісаў, што “школа павінна імкнуцца навучыць дзяцей звязна і паслядоўна перадаваць свае думкі ў жывым слове”.

Аднак існуе шэраг праблем. Двухмоўная сітуацыя ў нашай краіне склалася на сённяшні дзень не на карысць беларускай мовы. Пераважная большасць людзей выкарыстоўваюць у аснове свайго маўлення рускую мову. Асабліва востра гэта пытанне закранае настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры, якія прыкладаюць усе намаганні, каб узняць статус беларускай мовы на больш высокі ўзровень.

Як зацікавіць вучняў беларускай мовай і падрыхтаваць іх да выпускнога экзамену ў межах 1 гадзіны на тыдзень?

Лічу, што прымяненне розных відаў працы на ўроку з вучнямі дазваляць павысіць якасць ведаў вучняў, матывацыю.

На ўроках беларускай мовы ў 11 класе я выкарыстоўваю работу са слоўнікамі. Гэта не толькі фарміруе моўныя здольнасці вучняў, але і развівае іх агульнавучэбныя ўменні, навыкі самакантролю адносна захавання літаратурных нормаў. Сістэматычна праводжу аналіз тэксту, які з’яўляецца асноўным метадам яго ўспрымання і разумення (тып маўлення, тэма, асноўная думка, віды і сродкі сувязі сказаў у тэксце, стыль тэксту – сфера выкарыстання, задачы маўлення, стылёвыя рысы, моўныя сродкі).

Развіццё маўленчай дзейнасці вучняў на ўроках беларускай мовы садзейнічае таксама напісанне розных відаў сачыненняў.

Тэсціраванне – адзін з відаў кантролю ведаў, які ў апошні час усё больш уваходзіць у жыццё сучаснай школы. Выкананне тэстаў дае магчымасць настаўніку хутка ацаніць вынік работы вучня, дакладна вызначыць тэмы, у якіх

ёсць прабелы ў ведах. Выконваючы тэсты па ўсіх тэмах вучэбнага прадмета, вучні вызначаюць ступень засваення той ці іншай тэмы з тым, каб паўтарыць тэарэтычны матэрыял або атрымаць кансультацыю настаўніка па дадзенай тэме.

Як паказвае практыка, за адведзены час у жорсткіх умовах цэнтралізаванага тэсціравання выканаць усе заданні тэста могуць толькі адзінкі вучняў. І тады заканамерна паўстаюць пытанні: “З чаго пачаць?”, “Як падрыхтаваць выпускнікоў да паспяховай здачы ЦТ?” Для вырашэння гэтых пытанняў неабходна дабівацца ад вучняў не фармальнага засваення праграмавага матэрыялу, а яго глыбокага і асэнсаванага разумення. Неабходна запэўніваць вучняў, што толькі пры наяўнасці актыўнай жыццёвай пазіцыі пры навучанні мове, пры ўмове набывання і ўдасканалвання практычных уменняў і навыкаў і іх выкарыстання, можна разлічваць на рэальны поспех на цэнтралізаваным тэсціраванні.

Існуе шэраг праблем, звязаных з падрыхтоўкай да ЦТ.

Першая праблема. Для паспяховага выканання тэста па мове патрэбны ў большасці сваёй зусім іншыя ўменні і навыкі, чым пры напісанні дыктантаў, пераказаў. Тут запатрабаваны зусім іншыя прыёмы і метады работы: аналіз, сінтэз, уменне вылучаць ключавыя пазіцыі, адсякаць лішняе, параўноўваць і рабіць высновы, супастаўляць і інш. Гэтым прыёмам складана навучыцца самастойна. Настаўнік на ўроку не мае дастатковых магчымасцяў для выпрацоўкі ўсіх вышэй названых навыкаў.

Другая праблема звязана са школьнымі падручнікамі і структурай тэстаў. Бясспрэчна, падручнікі адпавядаюць адукацыйным стандартам па прадмеце. Аднак пры гэтым не заўсёды ў поўнай меры выкарыстоўваюцца магчымасці табліц, схем, апор, іншых прыёмаў, якія здольны ператварыць кожнае правіла ў стройную, лагічную сістэму. Мала размешчана практыкаванняў, што вымушае настаўніка траціць больш часу на падрыхтоўку да ўрока. Што датычыцца структуры тэстаў, то пры вывучэнні тэмы “Род назоўнікаў” некаторыя назоўнікі беларускай мовы характарызуюцца родавай варыянтнасцю, аднак у тэставых заданнях гэта не заўсёды ўлічваецца. Напрыклад, зал і зала, бярог і бярога, нескланяльныя назоўнікі мужчынскага і жаночага роду(калібры), мужчынскага і ніякага роду(пенальці).

Трэцяя праблема. Гэта невялікая колькасць гадзін, адведзеных на вывучэнне беларускай мовы ў 10-11 класах. І адзін факультатыўны занятак не заўсёды з’яўляецца выйсцем, таму што наведванне яго з’яўляецца неабавязковым і добраахвотным.

Падрыхтоўку да цэнтралізаванага тэсціравання я пачынаю з выкарыстання тэстаў у якасці формы кантролю ведаў вучняў ужо ў 5 класе. У 11 класе я праводжу падрыхтоўку да цэнтралізаванага тэсціравання на розных этапах урока.

Так, на этапе праверкі дамашняга задання я прапаноўваю вучням растлумачыць лінгвістычныя тэрміны, запісаныя на дошцы: агульны назоўнік, асабовы назоўнік, абстрактны назоўнік; дапасаванне, прымыканне, кіраванне;

скласці арфаграфічную хвілінку па правіле; выканаць тэставыя заданні па прапанаванай тэме.

На этапе актуалізацыі ведаў вучні працуюць з дыктантам “Карэктар”, выконваюць марфалагічны, фанетычны, марфемны, словаўтваральны разборы. Абавязкова выконваем транскрыпцыю. Таксама я праводжу акцэнталагічныя хвілінкі: фартух, садавіна, навіна, крапіва, вусы, спіна.

На этапе тлумачэння новага матэрыялу я прапаноўваю вучням скласці кластар па тэме ўрока, выканаць дыягнастычны тэст, які дае магчымасць высветліць якасць атрыманых раней ведаў, перакласці з рускай мовы на беларускую словы: раздолье, ночью, судья, жилье, пицца, суббота, саванна.

На этапе замацавання новага матэрыялу вучні выконваюць абагульняючыя практыкаванні: знайсці трэцяе лішняе, скласці свой рад прыкладаў, размеркаваць словы па групах, выканаць тэматычныя тэставыя заданні.

На этапе выканання дамашняга задання адбываецца паўтарэнне раней вывучанага правіла. Вучні вызначаюць тып, стыль тэксту, сродкі сувязі і від сувязі сказаў, пішуць міні-сачыненне ў пэўным стылі маўлення, складаюць свае тэставыя заданні па прапанаванай тэме.

Адным з прынцыпаў метадычнай падрыхтоўкі да ЦТ лічыцца прынцып жорсткага абмежавання часу пры выкананні тэставых заданняў.

Пры рашэнні тэставых заданняў, гавару вучням, што каб паспяхова выканаць тэст, неабходна затрачваць не больш трох хвілін на кожнае заданне, а потым правесці самакантроль і самаправерку. Абавязкова прывучаю вучняў уважліва сачыць за тым, каб не спыняцца на адным заданні доўга, так як яны абмежаваны ў часе.

Пры падрыхтоўцы да ЦТ я прымяняю розныя спосабы, формы і метады арганізацыі работы, якія даюць станоўчыя вынікі.

1. Праводжу ўваходны кантроль. Вызначаю актуальны ўзровень ведаў вучняў з дапамогай тэсціравання.

2. Адзначаю разам з вучнямі яўныя прабелы. На аснове іх разам з вучнямі складаем дыягнастычную карту, па выніках якой распрацоўваем індывідуальны план работы з вучнем па ліквідацыі недахопаў у ведах.

3. Арганізоўваю работу па паўтарэнню моўнага матэрыялу. Спачатку адпрацоўваем матэрыял па тых тэмах, па якіх ёсць яўныя прабелы ў ведах.

4. Матэрыял можна паўтараць не паслядоўна, а па асобных тэмах, уразброс.

5. З мэтай эканоміі часу разглядаем адно пытанне з арфаграфіі ці марфалогіі і адно па сінтаксісу ці пунктуацыі.

6. Трэнеравачныя заданні прапаноўваю вучням рашаць “па гарызанталі” (па адной і той жа тэме з усіх тэстаў).

7. Толькі калі паўторана большасць тэм, выконваем поўныя тэсты часцей.

8. Адпрацоўваем тэмы з улікам фармулёвак заданняў па дадзенай тэме ў тэстах. Гэта вельмі важна, бо вучні часта памыляюцца не таму, што не ведаюць, а таму, што не разумеюць, аб чым іх пытаюць.

9. Абавязкова праводжу некалькі заняткаў з запаўненнем бланка тэставых заданняў.

10. Праводжу прафілактыку стрэсавых станаў у вучняў, растлумачваючы асаблівасці стварэння, будовы тэстаў і працэсу арганізацыі тэсціравання.

11. Абавязкова нацэліваю вучняў на ўдзел у зрэз-тэстах, ва ўсіх этапах рэпетыцыйнага тэсціравання, наведванні міжшкольнага факультатыву.

Вынікам работы з'яўляюцца поспехі дзяцей на цэнтралізаваным тэсціраванні.

№	Прозвішча, імя вучняў	Бал на ЦТ
1.	Кавальскі Уладзіслаў	79
2.	Палетай Дзмітрый	66
	Сярэдні бал	72,5

Сістэма падрыхтоўкі вучняў да цэнтралізаванага тэсціравання па беларускай мове

*Вядзяскіна Валянціна Рыгораўна,
настаўнік беларускай мовы і
літаратуры,
першай кваліфікацыйнай катэгорыі
Дзяржаўная ўстанова адукацыі
“Даманавіцкая сярэдняя школа”*

Вопыт правядзення цэнтралізаванага тэсціравання пры паступленні ў сярэднія і вышэйшыя навучальныя ўстановы паказаў, што гэта форма ацэньвання заваёўвае ўсё большую папулярнасць. Такая форма дазваляе аб'ектыўна ацаніць веды кожнага выпускніка, забяспечвае навучэнцам роўны доступ да атрымання вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі. Таму асноўным відам уступных іспытаў па асобных школьных дысцыплінах, у тым ліку і па беларускай мове, становіцца тэсціраванне.

Тэсціраванне мае на мэце праверку ступені валодання выпускнікамі школ усімі літаратурнымі нормаў беларускай мовы — арфаэпічнымі, лексічнымі, акцэнталагічнымі, граматычнымі, стылістычнымі, арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі.

Галоўная задача настаўніка – вучыць вучыцца, зрабіць так, каб вучні хацелі і ўмелі самастойна здабываць веды.

Кожны настаўнік беларускай мовы сёння мае сваю метадыку, якая дазваляе вучням справіцца з заданнямі пры здачы ЦТ, пры гэтым прытрымліваецца метадычных рэкамендацый ДУА “Гомельскі абласны інстытут развіцця адукацыі”, дзе дакладна прапісаны этапы падрыхтоўкі да тэсціравання як асноўнай формы кантролю вучэбных дасягненняў вучняў:

І этап

1. Вызначэнне парадку работы настаўніка па прадмеце.
2. Падбор неабходных падручнікаў, дапаможнікаў з грыфам Міністэрства адукацыі.
3. Планаванне ўрокаў з унясеннем неабходных змен у размеркаванне колькасці гадзін.
4. Арганізацыя набыцця неабходных табліц і схем, дапаможнікаў па мове для падрыхтоўкі да тэсціравання і пісьмовага экзамену.

ІІ этап

1. На пачатку вывучэння новай тэмы праводзіцца дыягнастычны тэст, які дае магчымасць высветліць якасць атрыманых раней ведаў (ступень засваення).
2. Вучням прапануецца сістэма трэніровачных практысаванняў (тэстаў), накіраваных на аднаўленне і паглыбленне раней вывучанага.
3. Праводзіцца(яцца) карэкцыйныя тэсты (работы).
4. Перад тэматычным тэстам аналізуецца заданні: ступень цяжкасці

кожнага задання, яго суаднесенасць з пэўным раздзелам граматыкі, характар уменняў, неабходных для выканання таго ці іншага задання.

5. Пасля правядзення вышэй адзначанай работы вучням прапануецца тэматычны тэст.

6. Да правядзення кантрольных, прамежжавых, выніковых, рэпетыцыйных тэстаў вучні 10-11 класаў знаёмяцца з індывідуальнай картай і парадкам карыстання ёю, ведаюць умовы работы над тэстам.

III этап

Рэфлексія.

Лічу, што кожны настаўнік павінен сам спачатку прарашаць не адзін дзясятak тэставых заданняў, каб разабрацца ва ўсіх падрабязнасцях прапанаваных заданняў. Настаўнік павінен вучыцца: наведваць курсы, пераймаць вопыт у іншых настаўнікаў, дасканала ведаць структуру тэстаў і крытэрыі іх ацэньвання.

Падрыхтоўка да тэсціравання з'яўляецца актуальным і дастаткова няпростым пытаннем для многіх вучняў. Менавіта ад папяховай здачы тэста залежыць паступленне ў ВНУ, ССНУ. Іменна па гэтаму ў гэты перыяд у многіх выпускнікоў назіраецца празмернае хваляванне, перажыванні, а часам і стрэс.

Лічу, што самымі эфектыўнымі метадамі і формамі работы па падрыхтоўцы вучняў да ЦТ з'яўляюцца:

- тэматычныя залікі;
- выкананне трэніровачных тэстаў;
- самастойнае састаўленне вучнямі тэстаў па розных тэмах (пачынаючы ўжо з 5 класа);
- праца на камп'ютарных трэнажорах;
- уменне правільна працаваць са справачнай літаратурай;
- выкананне праверачных тэстаў;
- напісанне дыктантаў розных тыпаў;
- выкарыстанне алгарытмаў, абагульняючых табліц для сістэматызацыі вывучанага матэрыялу;
- кантрольныя тэсты;
- індывідуальная карэкцыя ведаў (весці ўлік прабелаў у ведах);
- міні-тэсты;
- выкарыстанне заданняў на развіццё лагічнага мыслення;
- арганізацыя паўтарэння на кожным уроку мовы;
- выкарыстанне заданняў “знайдзі лішняе”;
- комплексныя тэсты.

Пачынаць падрыхтоўку да ЦТ у 10-11 класах пры невялікай колькасці гадзін беларускай мовы ўжо позна. Падрыхтоўка, на маю думку, павінна пачынацца ўжо ў 5 класе, калі вучні на ўроках беларускай мовы знаёмяцца з арфаграфамі і пунктуаграфамі, працуюць над развіццём мовы.

З мэтай фарміравання арфаграфічных і пунктуацыйных навыкаў на другой ступені навучання праводжу розныя віды дыктантаў: выбарачныя,

размеркавальныя, узноўленыя, графічныя, лічбавыя, каменціраваныя, тлумачальныя, вольныя, творчыя, з працягам і г.д.

Для эфектыўнага засваення і кантроля ведаў, уменняў і навыкаў уключаю ў адукацыйны працэс тэставыя формы кантроля з 5-га класа, дапамагаючы вучням авалодаць тэхнікай работы з тэстамі, паступова рыхтуючы іх да фармата ЦТ. Выкарыстоўваю тэсты па кожнай вывучаемай тэме, пры правядзенні арфаграфічных хвілінак. На ўроках беларускай мовы часта праводжу альтэрнатыўныя тэсты. Метад “Альтэрнатыўны тэст” – цікавы і займальны прыём этапу выкліку, калі класу прапануецца па яшчэ не вывучанай тэме паслухаць ланцужок правільных і памылковых сцвярджэнняў, а яшчэ лепш – прадэманстраваць напісанае на дошцы, каб вучні маглі зрокава назіраць за пададзенымі фактамі, прапанаваць выбраць тыя, што на іх думку, з’яўляюцца правільнымі, абгрунтаваць гэта. Таксама такі прыём можна выкарыстаць і для практычнай адпрацоўкі тэарэтычнага матэрыялу (Дадатак 1).

Але ўсё ж такі мэтанакіравана вучні пачынаюць рыхтавацца да ЦТ толькі ў 10-11 класах.

Апошні час выпускнікі нашай школы выбіраюць ЦТ па рускай мове, рыхтуюцца да яго здачы: для іх арганізаваны факультатыўныя заняткі, платныя паслугі. Але ў 11 класе заўсёды знаходзіцца хоць адзін вучань, які вырашае здаваць ЦТ па беларускай мове. Пагэтаму непасрэдную падрыхтоўку да тэсціравання пачынаю з 10 класа з усімі вучнямі. Такая работа арганізавана на кожным уроку, на кансультацыйных і дадатковых занятках (для тых, хто вырашае здаць цэнтралізаванае тэсціраванне) па беларускай мове. Спачатку аналізую заданні тэсту: ступень цяжкасці кожнага задання, яго суаднесенасць з пэўным раздзелам граматыкі, характар уменняў, неабходных для выканання таго ці іншага задання.

Заданні тэсту адпавядаюць наступным раздзелам курса беларускай мовы:

Мова. Маўленне. Тэкст.

Арфаэпія і арфаграфія.

Лексіка і фразеалогія.

Словаўтварэнне і арфаграфія.

Марфалогія і арфаграфія.

Сінтаксіс і пунктуацыя.

У тэставай рабоце правяраецца практычная пісьменнасць, культура мовы і моўная кампетэнцыя навучэнцаў, веданне граматыкі і стылістыкі беларускай мовы. Праверка ўзроўню валодання вучнямі тэарэтычнымі ведамі і набытымі практычнымі ўменнямі пры вывучэнні беларускай мовы носіць аб’ёмны і ўсебаковы характар.

Для паспяховага выканання тэставай работы вучні павінны ведаць:

правапіс галосных;

правапіс *й, ы* пасля прыставак;

прыстаўныя гукі;

правапіс *у-ў*,

правапіс мяккага знака і апострафа;

правапіс спалучэнняў зычных;
 правапіс вялікай літары;
 напісанне слоў асобна, разам, праз злучок;
 правапіс канчаткаў назоўнікаў;
 ужыванне роду і ліку назоўнікаў;
 ужыванне часоў дзеясловаў;
 правапіс лічэбнікаў;
 ужыванне і правапіс займеннікаў;
 правапіс прыслоўяў;
 ужыванне і правапіс дзеепрыметнікаў;
 ужыванне і правапіс дзеепрыслоўяў;
 ужыванне і правапіс *не(ня)*, *ні* з рознымі часцінамі мовы;
 адасабленне дадanych членаў сказа;
 пабочныя і ўстаўныя словы, зваротак;
 параўнальны зварот;
 просты і складаны сказ;
 віды складаных сказаў, знакі прыпынку ў іх;
 аднародныя члены сказа;
 спосабы перадачы чужой мовы.

У тэсце правяраюцца наступныя ўменні:

- уменне знаходзіць у слове арфаграмы;
- уменне вызначаць прамое і пераноснае значэнне слоў;
- уменне правільна ставіць націск;
- уменне вызначаць у сказе сэнсавыя часткі, якія патрабуюць выдзялення знакамі прыпынку;
- уменне бачыць парушэнні лексічных, граматычных, сінтаксічных нормаў;
- уменне вызначаць стылістычную прыналежнасць тэксту па пэўных моўных паказчыках;
- уменне аналізаваць і выкарыстоўваць адпаведныя сэнсавым адносінам сродкі сувязі сказаў у тэксце;
- уменне бачыць стылістычныя асаблівасці і выяўленча-вобразныя сродкі тэксту.

Увесь гэты матэрыял адпрацоўваецца вучнямі таксама пры падрыхтоўцы да выніковай атэстацыі на другой і трэцяй ступенях.

На першых уроках беларускай мовы ў 10 класе знаёмлю вучняў з мэтамі і задачамі ЦТ, бланкамі, крытэрыямі ацэнкі. Адрозна знаёмлю з літаратурай, якая дапаможа вучням пры самастойнай падрыхтоўцы да ЦТ. У кабінёце беларускай мовы створана невялікая бібліятэка з дапаможнікамі, якімі могуць карыстацца вучні, маюцца банк тэстаў за апошнія гады, тэматычныя трэнажоры па раздзелах “Арфаграфія”, “Фразеалогія і парэміялогія”, “Лексікалогія”, “Фанетыка”, “Акцэнталогія”, “Арфаэпія”, “Графіка”, “Словаўтварэнне”, “Тэкст”, “Сінтаксіс і пунктуацыя”. Таксама падобраны схематычны матэрыял, ёсць падборка тэматычных тэстаў для самастойнай работы вучняў. Рэкамендуем вучням, якімі

Internet-рэсурсамі яны могуць скарыстацца. Гэтая інфармацыя, як і рэкамендацыі па падрыхтоўцы да ЦТ, пастаянна знаходзіцца на інфармацыйным стэндзе ў кабінёце беларускай мовы і літаратуры.

Галоўная задача – навучыць здаваць тэст. Спачатку патрэбна паўтарыць тэарэтычны матэрыял па асноўных і найбольш складаных раздзелах, якія падаюцца ў схемах і табліцах, што спрыяе максімальнай нагляднасці, развівае аналітычныя здольнасці вучняў і актывізуе іх зрокавую памяць.

Да заканчэння першай чвэрці праводжу ў 10-11 класах пробнае тэсціраванне па тэсце цэнтралізаванага тэсціравання. Праверка выкананых работ дазваляе выявіць прабелы ў ведах вучняў, вызначыць цяжкасці, з якімі яны сутыкнуліся пры выкананні работы. Дыягнастычная работа праводзіцца і для саміх дзяцей, каб яны паглядзелі на свае прабелы ў ведах, каб прыйшлі да вываду аб неабходнасці сур'ёзнай падрыхтоўкі да ЦТ не толькі на ўроку, але і ў самастойнай дамашняй рабоце. Дыягностыка патрэбна і настаўніку, бо пасля аналізу можна выявіць групы вучняў з высокім, сярэднім і нізкім узроўнем падрыхтоўкі. Гэта дапамагае спланаваць работу па падрыхтоўцы да ЦТ. Такое тэсціраванне праводзіцца таксама па выніках 2 і 3 чвэрці, па выніках навучальнага года.

У прамежках паміж пробным тэсціраваннем арганізуецца работа з вучнямі па карэкцыі ведаў і ліквідацыі прабелаў. З кожным вучням праводзіцца індывідуальная работа: паўтараюцца тэмы, якія дрэнна засвоены вучнямі (Дадатак 2). Тэорыя – гэта фундамент. Паўтараем не толькі на занятках, але і самастойна. Пры паўтарэнні той або іншай тэмы я паведамляю вучням, дзе можна знайці патрэбны матэрыял (у якім падручніку, дапаможніку).

Вучням прапануецца сістэма трэніровачных тэстаў, накіраваных на аднаўленне і паглыбленне раней вывучанага. Для трэніроўкі прапаноўваю вучням тыпавыя тэставыя заданні. Трэніровачныя заданні патрэбна выконваць «па гарызанталі» (па адной і той жа тэме з усіх тэстаў). Прычым добры эффект прыносіць наступны прыём: пасля паўтарэння тэмы вучань выконвае практычныя заданні з пяці першых тэстаў, правярае, карэкціруе свае веды, выконвае наступныя пяць заданняў. Кожнае заданне патрэбна рашыць прыкладна 20-30 разоў, каб з'явілася ўпэўненасць. Вучні павінны не проста выбраць правільныя адказы, але павінны яшчэ растлумачыць, чаму іншыя з'яўляюцца няправільнымі. Работы вучняў павінны аналізавацца пасля кожнага тэсціравання.

Усе вынікі заносзяцца ў “Карту ўліку вучэбных дасягненняў па беларускай мове”, якія вядуцца на кожнага вучня 10, 11 класаў. (Дадатак 3)

Спачатку адпрацоўваецца матэрыял па тых тэмах, па якіх ёсць яўныя прабелы ў ведах. Мэтазгодна разглядаць на адных занятках адно пытанне з арфаграфіі ці марфалогіі і адно па сінтакісу і пунктуацыі.

Часта вучні памыляюцца не таму, што не ведаюць правіл, а таму, што не разумеюць, аб чым іх пытаюць. Задача настаўніка — навучыць бачыць знаёмае правіла нават у самай складанай фармулёўцы. Вучыць вылучаць ключавыя паняцці ў заданнях, адсякаць «лішнюю» інфармацыю, адсякаць яўна памылковыя варыянты адказаў. Абавязкова правесці 3–4 заняткі з запаўненнем

бланкаў тэставых заданняў, навучыць запаўняць бланк, растлумачыць і паказаць правілы адмены памылковых адказаў. Ёсць падставы гаварыць, што пэўную частку балаў вучні заўсёды страчваюць з-за недахопаў у запаўненні бланкаў адказаў, хаця статыстыку па гэтым параметры мець немагчыма.

На апошнім этапе падрыхтоўкі да ЦТ работа можа быць арганізавана толькі індывідуальна, бо ў кожнага з вучняў будуць свае прабелы ў ведах, свае цяжкасці. Абавязкова нацэліць вучняў наведць трэці этап рэпетыцыйнага тэсціравання. Мэта гэтага этапу — быць гатовымі да змен у фармулёўках заданняў, якія абавязкова прысутнічаюць у тэстах трэцяга этапа.

Вельмі важна навучыць дзяцей правільна размяркоўваць час пры выкананні тэставых заданняў, умець пераключаць увагу з адной тэмы на другую, параіць выконваць тыя заданні, якія пададуцца ім больш лёгкамі, бо кожнае правільна выкананае заданне дабаўляе балы.

Экзамен у любой форме — сітуацыя экстрэмальная, таму выпускнікоў важна псіхалагічна падрыхтаваць да гэтага: настроіць сябе на пазітыўныя адносіны да будучых іспытаў, навучыцца канцэнтраваць увагу, кантраляваць свае эмоцыі.

Па-першае, вучу вучняў перад тым, як запісаць адказ, перачытаць пытанне двойчы, і ўпэўніцца, што правільна зразумеў пытанне. Абвязкова патрэбна сачыць за часам.

Па-другое, тлумачу, што работу патрэбна пачынаць з заданняў, у правільнасці выканання якіх не сумняваешся, не спыняючыся на тых, якія могуць выклікаць доўгія развагі. Толькі калі супакоішся, можна прыступаць і да найбольш цяжкіх пытанняў. Чытаць патрэбна кожнае заданне да канца. Абвязковая праверка тэста, каб заўважыць памылкі і мець мгчымасць іх выправіць.

Па-трэцяе, паказваю вучням, што многія заданні можна выканаць хутчэй, калі не шукаць правільны адказ, а паслядоўна выключаць тыя, якія не падыходзяць. Метад выключэння дзвяляе ў выніку засяродзіць увагу ўсяго на адным-двух варыянтах.

Такім чынам, пастаянная і рознабаковая работа па падрыхтоўцы да цэнтралізаванага тэсціравання дапамагае вучню пераадолець псіхалагічны дыскамфорт у час здачы ЦТ і максімальна правільна справіцца з заданнямі.

Аналіз здачы цэнтралізаванага тэсціравання па беларускай мове выпускнікамі школы за апошнія два гады паказвае, што паказчыкі знізіліся. Гэта абмоўлена тым, што вучні не могуць адразу вызначыцца з тым, тэсціраванне па якой мове ім здаваць. Але ўсё ж такі мэтанакіраваная работа па падрыхтоўцы да ЦТ, якая сістэматычна праводзіцца на ўроках беларускай мовы з усімі вучнямі, дазваляе паказваць у агульным сярэднія вынікі. (Дадатак 4)

Літаратура

1. Беларуская мова ў табліцах і схемах: вучэбны дапаможнік для вучняў старэйшых класаў сярэдняй школы. — Мінск, 1999.
2. Методические рекомендации “Система работы учителя по подготовке школьников к централизованному тестированию”. – Гомель, 2008.

3. Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 06.06.2006 N 714 (ред. от 23.07.2010) «Об утверждении Положения о порядке организации и проведения централизованного тестирования».

3. Цыбульская, С.І. Школьны курс беларускай мовы ў табліцах і тэстах: падрыхтоўка да цэнтралізаванага тэсціравання і экзамену. У 2 ч. Ч І. — Мінск, 2008.

ДАДАТАК 1

Альтэрнатыўны тэст па тэме “Правапіс мяккага знака і апострафа” (тэорыя)

Адзначце правільныя варыянты.

1. Мяккі знак пішацца пасля літар з, л, н, с, ц (з мяккага [т]), дз (з мяккага [д]) для абазначэння на пісьме мяккасці зычнага на канцы слова; для абазначэння мяккасці зычнага перад цвёрдым, а таксама перад мяккім зычным, які пры змене слова можа чаргавацца з цвёрдым; пасля [л'] перад цвёрдым або мяккім зычным, які пры змене слова можа чаргавацца з цвёрдым.
2. Мяккі знак не пішацца ў дзеясловах загаднага ладу перад канчаткам 1-й асобы множнага ліку –ма, перад канчаткам 2-й асобы множнага ліку –це, перад постфіксам –ся.
3. Мяккі знак пішацца ў назоўніках перад канчаткам творнага склону множнага ліку, перад суфіксам –чык, калі слова без гэтага суфікса заканчваецца на мяккі знак, перад суфіксам –к- паля мяккага [н'].
4. Мяккі знак пішацца ў складаных лічэбніках.
5. Мяккі знак не пішацца ў постфіксе –сці.
6. Мяккі знак пішацца перад суфіксам –ск- у прыметніках, утвораных ад назваў месяцаў на –нь і ад слова восень, у суфіксах прыметнікаў –аньк-, -еньк-, -эньк-.
7. Мяккі знак не пішацца пасля зацвярдзелых зычных, а таксама пасля губных б, в, м, п, ф.
8. Мяккі знак пішацца пасля зычных [з'], [с'], [ц'], [дз'] перад мяккімі, калі пры змене слова абодва зычныя застаюцца мяккімі або становяцца цвёрдымі.
9. Мяккі знак не пішацца паміж падоўжанымі зычнымі.
10. Мяккі знак не пішацца перад суфіксам –ск- у прыметніках, утвораных ад назоўнікаў на –нь, калі гэтыя назоўнікі не з'яўляюцца назвамі месяцаў.
11. Раздзяляльны мяккі знак пішацца перад галоснымі е, ё, ю, я, і ў словах іншамоўнага паходжання; ва ўласных імёнах і назвах, утвораных ад імёнаў на –ій(-ый), перад суфіксальным –еў-(-ев-); словах Ілья, Ульяна, Касьян, Емяльян, Юльян, Юльяна і вытворных ад іх; у словах, утвораных ад дзеяслова ліць.
12. Апостраф не пішацца у сярэдзіне слова пасля губных б, в, м, п, ф і іншых зычных, акрамя з, л, н, с, ц (з мяккага [т]), дз (з мяккага [д]); у складаных словах пасля частак двух-, трох-, чатырох-, шмат-.
13. Апостраф пішацца пасля прыставак, якія заканчваюцца на зычны, перад е, ё, ю, я і націскным і.
14. Апостраф не пішацца пасля ў перад літарамі е, ё, ю, я, і.

15. Апостраф пішацца ў складаных і складанаскарочаных словах на мяжы састаўных частак, у тым ліку, калі іх часткі пішуцца праз злучок.

Ключ: 1, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 14

**Альтэрнатыўны тэст
па тэме “Правапіс мяккага знака і апострафа”
(практыка)**

Адзначце няправільныя варыянты.

1. Мядзведзь.	34. Надвор’е.
2. Пісменнік.	35. Здароў’е.
3. Касьба.	36. П’еса.
4. Станьце.	37. Любоўю.
5. Слязмі.	38. Дзямян.
6. Коньмі.	39. Між’ярусны.
7. Каменьчык.	40. Цэхячэйка.
8. Агеньчык.	41. Печ.
9. Вішанка.	42. Зьвер.
10. Песенька.	43. Разанскі.
11. Пяцьдзясят.	44. Любанскі.
12. Пяцсот.	45. Чэрвеньскі.
13. Дзевяцьсот.	46. Чэрвенскі (раён).
14. Ледзьве.	47. Парцьера.
15. Хтосці.	48. Канферансье.
16. Дзесці.	49. Емяллян.
17. Жнівеньскі.	50. Лук’янаў
18. Восенскі.	
19. Маленькі.	
20. Верфь.	
21. Цар.	
22. Песьня.	
23. Дзверы.	
24. Сумленне.	
25. Конскі.	
26. Мільён.	
27. Бульён.	
28. Васільеў.	
29. Анатолевіч.	
30. Ілля.	
31. Ульяна.	
32. Налью.	
33. Аб’ява.	

**Ключ: 2, 5, 9, 12, 15, 16, 18, 20, 22,
27, 29, 30, 35, 38, 42, 46, 49**

Сістэма падрыхтоўкі вучняў да цэнтралізаванага тэсціравання па беларускай мове

*Русак Алена Ўладзіміраўна,
настаўнік беларускай мовы і
літаратуры,
першай кваліфікацыйнай катэгорыі
Дзяржаўная ўстанова адукацыі
“Сярэдняя школа №8 г.Калінкавічы”*

Кожны вучань у пэўны перыяд свайго жыцця сутыкаецца з выпрабаваннямі, якія ў будучым дапамогуць яму вызначыцца з прафесіяй. Гэта экзамены за курс базавай і сярэдняй школы, а таксама цэнтралізаванае тэсціраванне. Выпускнік вызначаецца з прадметамі, якія неабходна яму здаваць пры паступленні, а задача настаўніка- падрыхтаваць яго ў гэтым.

Калі пры заканчэнні базавай сярэдняй школы, вучні пішуць дыктант, які патрабуе пэўнага ўзроўню развіцця слыхавай памяці, то на III ступені складанасць павышаецца, бо да пераказу патрэбна больш грунтоўная падрыхтоўка.

Якаснае напісанне пераказу патрабуе даволі высокага развіцця. Падрыхтоўка павінна пачынацца загодзя, бо трэба не толькі паўтарыць правілы арфаграфіі і пунктуацыі, але і навучыцца працаваць з тэкстамі.

Некаторыя вучні лічаць, што галоўнае - перадаць тэкст як мага бліжэй да арыгіналу. Галоўная ж задача вучня - знайсці аптымальны варыянт перадачы зместу тэксту і лепшага яго афармлення. Зусім не трэба імкнуцца пераказаць тэкст "слова ў слова", важна выявіць галоўную думку твора, раскрыць яе праз перадачу зместу ў пэўнай паслядоўнасці, захоўваючы моўныя і стылёвыя сродкі ў адпаведнасці з ідэйна-мастацкай задачай зместу. Такі падыход дазваляе вучням выявіць свае творчыя магчымасці, а галоўнае - пазбегнуць цяжкасцей у напісанні. Амаль заўсёды можна замяніць сінонімам ці блізказначным словам, у напісанні якога вы сумняецеся. Можна нават прапусціць слова, словазлучэнне, пэўную сінтаксічную канструкцыю, калі не памятаеце дакладна, як афармляць яе на пісьме, таксама змяніць парадак слоў у сказе, "падагнаць" яго пад правіла, якое вы ведаеце дакладна. Нарэшце, можна перабудаваць сказ (напрыклад, складаны бяззлучнікавы ў складаназлучаны ці складаназалежны, простую мову замяніць ускоснай, з аднаго складанага сказа зрабіць некалькі простых і г.д.). Пасля таго як пераказ напісаны яго неабходна праверыць, вярнуцца да тэксту, прааналізаваць найбольш цяжкія напісанні, растлумачыць пастаноўку знакаў прыпынку, адзначыць магчымую пунктуацыйную варыянтнасць.

Сваім вучням я заўсёды даю парады:

- Пры першым чытанні слухайце тэкст уважліва. Звярніце ўвагу, які тып маўлення ўласцівы яму, асаблівасці якога стылю мовы вам неабходна

перадаць. Сфармулюйце для сябе тэму і галоўную думку тэкста (пра што вам трэба расказаць, што апісаць, над чым паразважаць і да якога вываду прыйсці).

- Калі тэкст чытаецца другі раз, вы можаце рабіць якія-небудзь паметкі: апорныя словы і спалучэнні слоў, змест прастай мовы і інш. Пры неабходнасці экзаменатар звычайна тлумачыць некаторыя словы і выразы або нават запісвае іх на дошцы (як правіла, гэта словы іншамоўнага паходжання, якія рэдка ўжываюцца, або словы з лексікі абмежаванага ўжытку: прафесіяналізмы, дыялектызмы, устарэлыя словы).

- Цяпер вам трэба пераказаць тэкст. Спачатку пішыце так, як вам запомнілася. Затым загляніце ў запісы, зробленыя падчас другога чытання, і ўнясіце патрэбныя змяненні, дапаўненні.

Прачытайце, што ў вас атрымалася; пры гэтым сачыце за тым, каб выказванне вызначалася паслядоўнасцю, лагічнасцю, каб не было сказаў, сэнс якіх цяжка або ўвогуле нельга зразумець. Калі трэба, перабудоўвайце сказы, замяняйце ці перастаўце словы.

- Прачытайце тэкст яшчэ раз, звяртаючы ўвагу на тое, ці ўдала вы падзялілі яго на абзацы. Пры наступным чытанні праверце напісанне слоў і пастаноўку знакаў прыпынку. Важна асэнсаваць, для чаго патрэбны той ці іншы знак прыпынку і які знак павінен стаяць у кожным канкрэтным выпадку (калі вы не ўпэўнены, лепш перабудаваць сказ такім чынам, каб знак прыпынку не выклікаў у вас пытанняў).

- Некалькі хвілін адпачніце, а потым перапісвайце работу на чыставік. Старайцеся не рабіць выпраўленняў і пісаць разборліва, думайце над кожным пераносам.

- Перачытайце тэкст яшчэ раз. Зверце чыставік з чарнавіком (ці не прапусцілі якое-небудзь слова, знак прыпынку, ці не забыліся выдзеліць абзац). Калі дазваляе час, крыху адпачніце і потым яшчэ раз прачытайце сваю работу так, як чыталі чарнавік.

Вопыт правядзення цэнтралізаванага тэсціравання пры паступленні ў сярэднія і вышэйшыя навучальныя ўстановы паказаў, што гэта форма ацэньвання заваёўвае ўсё большую папулярнасць. Такая форма дазваляе аб'ектыўна ацаніць веды кожнага выпускніка, забяспечвае навучэнцам роўны доступ да атрымання вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі. Таму асноўным відам уступных іспытаў па асобных школьных дысцыплінах, у тым ліку і па беларускай мове, становіцца тэсціраванне.

Тэсціраванне мае на мэце праверку ступені валодання выпускнікамі школ усімі літаратурнымі нормамі беларускай мовы — арфаэпічнымі, лексічнымі, акцэнталагічнымі, граматычнымі, стылістычнымі, арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі.

Заданні тэсту адпавядаюць наступным раздзелах курса беларускай мовы:

- ♦ Мова. Маўленне. Тэкст.
- ♦ Арфаэпія і арфаграфія.

- ♦ Лексіка і фразеалогія.
- ♦ Словаўтварэнне і арфаграфія.
- ♦ Марфалогія і арфаграфія.
- ♦ Сінтаксіс і пунктуацыя.

У тэставай рабоце правяраецца практычная пісьменнасць, культура мовы і моўная кампетэнцыя навучэнцаў, веданне граматыкі і стылістыкі беларускай мовы. Праверка ўзроўню валодання вучнямі тэарэтычнымі ведамі і набытымі практычнымі ўменнямі пры вывучэнні беларускай мовы носіць аб'ёмны і ўсебаковы характар.

Для паспяховага выканання тэставай работы вучні павінны ведаць:

- ♦ правапіс галосных;
- ♦ правапіс *–й–, –ы–* пасля прыставак;
- ♦ прыстаўныя гукі;
- ♦ правапіс *у–ў*,
- ♦ правапіс мяккага знака і апострафа;
- ♦ правапіс спалучэнняў зычных;
- ♦ правапіс вялікай літары;
- ♦ напісанне слоў асобна, разам, праз злучок;
- ♦ правапіс канчаткаў назоўнікаў;
- ♦ ужыванне роду і ліку назоўнікаў;
- ♦ ужыванне часоў дзеясловаў;
- ♦ правапіс лічэбнікаў;
- ♦ ужыванне і правапіс займеннікаў;
- ♦ правапіс прыслоўяў;
- ♦ ужыванне і правапіс дзеепрыметнікаў;
- ♦ ужыванне і правапіс дзеепрыслоўяў;
- ♦ ужыванне і правапіс *не(ня), ні* з рознымі часціцамі мовы;
- ♦ адасабленне даданых членаў сказа;
- ♦ пабочныя і ўстаўныя словы, зваротак;
- ♦ параўнальны зварот;
- ♦ просты і складаны сказ;
- ♦ віды складаных сказаў, знакі прыпынку ў іх;
- ♦ аднародныя члены сказа;
- ♦ спосабы перадачы чужой мовы.

У тэсце правяраюцца наступныя ўменні:

- ♦ уменне знаходзіць у слове арфаграмы;
- ♦ уменне вызначаць прамое і пераноснае значэнне слоў;
- ♦ уменне правільна ставіць націск;
- ♦ уменне вызначаць у сказе сэнсавыя часткі, якія патрабуюць выдзялення знакамі прыпынку;
- ♦ уменне бачыць парушэнні лексічных, граматычных, сінтаксічных нормаў;
- ♦ уменне вызначаць стылістычную прыналежнасць тэксту па пэўных

моўных паказчыках;

- ♦ уменне аналізаваць і выкарыстоўваць адпаведныя сэнсавым адносінам сродкі сувязі сказаў у тэксце;

- ♦ уменне бачыць стылістычныя асаблівасці і выяўленча-вобразныя сродкі тэксту.

Пры арганізацыі падрыхтоўкі да тэсціравання настаўніку неабходна перш за ўсё вывучыць асаблівасці работы з тэстам, пажадана самому выканаць тэставыя заданні, пры гэтым зафіксаваць час на іх выкананне. Наступным этапам работы настаўніка павінен стаць аналіз саміх заданняў тэсту: ступень цяжкасці кожнага задання, яго суаднесенасць з пэўным раздзелам граматыкі, характар уменняў, неабходных для выканання таго ці іншага задання. Да заканчэння першага паўгоддзя неабходна правесці ў выпускных класах пробнае тэсціраванне па прапанаваным ніжэй тэсце або па тэстах, складзеных самім выкладчыкам. Праверка выкананых работ дазволіць настаўніку выявіць прабелы ў ведах выпускнікоў, вызначыць цяжкасці, з якімі яны сутыкнуліся пры выкананні работы.

З другога паўгоддзя па ўсіх прадметах, у тым ліку і па беларускай мове, пачынаю актыўнае паўтарэнне прайдзенага матэрыялу. Да яго пачатку планую работу па паўтарэнні з улікам навучанасці школьнікаў, патрабаванняў да ведаў і ўменняў вучняў, вызначаных школьнымі праграмамі па беларускай мове і неабходных для паспяховага выканання тэставай работы.

Вельмі важна навучыць дзяцей правільна размяркоўваць час пры выкананні тэставых заданняў, умець пераключаць увагу з адной тэмы на другую, параіць выконваць тыя заданні, якія пададуцца ім больш лёгкамі, бо кожнае правільна выкананае заданне дабаўляе балы.

Вучні павінны ведаць, што на выкананне тэставай работы адводзіцца 120 хвілін, у кожным заданні можа быць 1, 2 і больш правільных адказаў, перад пачаткам работы неабходна ўважліва прачытаць фармулёўку задання.

Экзамен у любой форме — сітуацыя экстрэмальная, таму выпускнікам важна псіхалагічна падрыхтавацца да гэтага: настроіць сябе на пазітыўныя адносіны да будучых іспытаў, навучыцца канцэнтраваць увагу, кантраляваць свае эмоцыі.

Для таго каб упэўнена і паспяхова выканаць заданні тэсту, вучням карысна:

- ♦ спакойна абдумаць пытанні;
- ♦ рацыянальна выкарыстаць адведзены час: спачатку выканаць тыя заданні, якія пададуцца больш простымі, пасля — больш складаныя;
- ♦ не спяшацца з адказамі, уважліва ўчытвацца ў заданні;
- ♦ правільна і дакладна запісваць адказы ў бланк, не спяшаючыся запаўняць яго адразу; лепш гэта зрабіць пасля праверкі задання.

Паспяховасць выканання тэставых заданняў. забяспечваецца правільным падыходам да выкарыстання сваіх ведаў, уменняў, навыкаў, а таксама псіхалагічных рэсурсаў.

Апошнім часам у продажы з'явілася шмат дапаможнікаў з тэстамі па беларускай мове, аднак пры падрыхтоўцы да тэсціравання пажадана выкарыстоўваць толькі тыя, што маюць грыф Міністэрства адукацыі.

У маёй педагагічнай дзейнасці існуе наступная сістэма падрыхтоўкі да цэнтралізаванага тэсціравання:

1) Урок. Урок з'яўляецца асновай зместу дзейнасці і настаўніка, і вучня. Пры падрыхтоўцы і правядзенні ўрокаў беларускай мовы ў 10-11 класах акцэнт робіцца не на набыццё новых ведаў, а на замацаванне раней вывучанага. Абавязкова кожны ўрок праводжу арфаграфічныя хвілінкі, якія могуць праходзіць у рознай форме:

1. устаўце прапушчаныя літары, растлумачце іх правапіс;
2. слоўнікавы зрокавы дыктант;
3. выбарачны зрокавы дыктант;
4. тлумачальны дыктант;
5. дыктант "Карэктар".

Таксама лічу, што лепш за ўсё дапамагае ў паўтарэнні і замацаванні ведаў работа з тэкстам.

Трэба вылучаць больш цяжкія для вучняў пытанні і звяртацца да іх на занятках як мага часцей. Напрыклад, размежаванне марфемнага і словаўтваральнага разбораў, уменне іх правільна рабіць.

2) Факультатыў Кожны занятак стараемся выконваць усе віды разбораў, паступова паўтараючы ўсе самастойныя і службовыя часціны мовы. Тэарытычныя звесткі мы запісваем не ў форме правілаў, а ў форме невялікіх алгарытмаў, якія насычаны прыкладамі. У гэтым дапамагае ці спецыяльная літаратура, ці складаем алгарытмы самі.

Адным з прынцыпаў метадычнай падрыхтоўкі да ЦТ лічыцца прынцып жорсткага абмежавання часу пры выкананні тэставых заданняў. Лічу, што тут таксама патрэбны індывідуальны падыход у залежнасці ад таго, якую планку ставіць для сябе выпускнік, з улікам апераджальнай мэты. Вызначыўшы для сябе аб'ём задання, якія ён напэўна можа выканаць. Вучань будзе мець магчымасць прысвяціць падрыхтоўцы да іх больш часу. А гэта павялічвае яго патэнцыяльны вынік.

Трэба спакойна і ўважліва выконваць заданні і ажыццяўляць самакантроль і самаправерку.

Гавару вучням, што каб паспяхова выканаць тэст, неабходна затрачваць не больш трох хвілін на кожнае з 10-12 першых заданняў. Кожныя заняткі мы адпрацоўваем тэсты на хуткасць: напрыклад, за 12 хвілін неабходна выканаць 4-5 заданняў тэста. Пры гэтым даю тэматычныя тэсты, якія на дадзены момант могуць выканаць вучні. Адразу аналізуем сітуацыю і даю дзецям парады па больш рацыянальнаму выкананню пэўных заданняў.

Як я вучу вызначаць цяжкасць заданняў? Спачатку прашу вучняў прагледзець тэст ад пачатку да канца і вызначыць тыя заданні, якія здаюцца ім зразумелымі і няцяжкімі. Пасля прыступіць да заданняў, якія зразумелыя па фармулёўцы, але патрабуюць больш часу, і выканаць іх. І толькі пасля

гэтага, калі застанецца час, можна прыступаць да астатніх заданняў.

Абавязкова прывучаю вучняў уважліва сачыць за тым, каб не спыняцца на адным заданні доўга, так як ты абмежаваны ў часе. Асабліва важным лічу выпрацоўваць уменне правільна чытаць фармуліроўку задання.

3) **Міжшкольны факультатыв на падрыхтоўцы да цэнтралізаванага тэсціравання “Інтэлектуал”.** Міжшкольны факультатыв - адзін з дадатковых сродкаў пры падрыхтоўцы да цэнтралізаванага тэсціравання.

Існуе шэраг праблем, звязаных з падрыхтоўкай да ЦТ, і некаторыя шляхі іх вырашэння. Мы паспрабуем вызначыць ключавыя праблемы, звязаныя з падрыхтоўкай да цэнтралізаванага тэсціравання, і некаторыя шляхі іх вырашэння.

Першая праблема. Для паспяховага выканання тэста па мове патрэбны ў большасці сваёй зусім іншыя ўменні і навыкі, чым пры напісанні дыктантаў, пераказаў. Тут запатрабаваны зусім іншыя прыёмы і метады работы: аналіз, сінтэз, уменне вылучаць ключавыя пазіцыі, адсякаць лішняе, параўноўваць і рабіць высновы, супастаўляць і інш. Гэтым прыёмам складана навучыцца самастойна. Настаўнік на ўроку не мае дастатковых магчымасцяў для выпрацоўкі ўсіх вышэй названых навыкаў.

Другая праблема звязана са школьнымі падручнікамі. Бясспрэчна, падручнікі адпавядаюць адукацыйным стандартам па прадмеце. Аднак пры гэтым не заўсёды ў поўнай меры выкарыстоўваюцца магчымасці табліц, схем, апор, іншых прыёмаў, якія здольны ператварыць кожнае правіла ў стройную, лагічную сістэму.

Трэцяя праблема і самая асноўная, на маю думку, гэта невялікая колькасць гадзін, адведзеных на вывучэнне мовы ў 10-11 класах. І адзін факультатывны занятак не заўсёды з'яўляецца выйсцем, таму што наведванне яго з'яўляецца неабавязковым і добраахвотным.

Спосабы, формы і метады арганізацыі работы, якія даюць станоўчыя вынікі пры падрыхтоўцы да ЦТ:

1. Правесці ўваходны кантроль. Вызначыць актуальны ўзровень ведаў вучняў з дапамогай тэсціравання;

2. Адзначыць яўныя прабелы, у ідэале – сфарміраваць індывідуальную траекторыю па падрыхтоўцы да ЦТ кожнага вучня

3. Арганізаваць работу па паўтарэнню моўнага матэрыялу. Спачатку адпрацаваць матэрыял па тых тэмах, па якіх ёсць яўныя прабелы ў ведах.

4. Матэрыял можна паўтараць не паслядоўна, а па асобных тэмах, уразброс.

5. Не разглядаць на адных занятках дзве блізкія тэмы (напрыклад, канчаткі назоўнікаў розных скланенняў)

6. З мэтай эканоміі часу пажадана разглядаць на адных занятках адно пытанне з арфаграфіі ці марфалогіі і адно па сінтаксісу ці пунктуацыі.

7. Трэнераваныя заданні прапаноўваць “па гарызанталі” (па адной і

той жа тэме з усіх тэстаў). Прычым добры эфект прыносіць наступны прыём: пасля паўтарэння тэмы вучань выконвае практычныя заданні з пяці першых тэстаў, правярае, карэкціруе веды, выконвае наступныя пяць заданняў.

8. Толькі калі паўторана большасць тэм, выконваць поўныя тэсты часцей.

9. Адпрацоўваць тэмы з улікам фармулёвак заданняў па дадзенай тэме ў тэстах. Гэта вельмі важна, бо вучні часта пакмыляюцца не таму, што не ведаюць, а таму, што не разумеюць, аб чым іх пытаюць.

10. Вучыць вылучаць ключавыя паняцці ў заданнях, адсякаць “лішнюю” інфармацыю, адсякаць яўна памылковыя варыянты адказаў.

11. Абавязкова правесці некалькі заняткаў з запаўненнем бланка тэставых заданняў, навучыць запаўняць бланк, растлумачыць і паказаць правілы адмены памылковых адказаў.

12. Праводзіць прафілактыку стрэсавых станаў у вучняў, растлумачваючы асаблівасці стварэння, будовы тэстаў і працэсу арганізацыі тэсціравання.

13. Абавязкова нацэліць вучняў наведць першы і трэці этапы рэпетыцыйнага тэсціравання. Першы этап для разумення сваіх магчымасцяў, а трэці для таго, каб быць гатовымі да змен у фармулёўках заданняў. Вынікам работы з’яўляюцца поспехі дзяцей на цэнтралізаваным тэсціраванні.

Прапанаваны вопыт вызначыў састаўныя часткі поспеху: поспех прыходзіць у тым выпадку, калі настаўнік сам дакладна ведае канчатковыя вынікі і праграму дзеянняў па іх дасягненні. Абавязковая ўмова поспеху - любоў да сваёй працы. Тое, што зроблена з любоўю, заўсёды будзе карысным.

Падрыхтоўка да ЦТ па беларускай мове

*Бабранок Ніна Станіславаўна,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры,
вышэйшая кваліфікацыйная катэгорыя
Дзяржаўная ўстанова адукацыі
«Азарыцкая сярэдняя школа»*

Цэнтралізаванае тэсціраванне па беларускай мове патрабуе мэтанакіраванай, сістэматычнай працы не толькі ад вучняў, але і ад настаўнікаў. Гэта дастаткова доўгі працэс. Тэсціраванне мае на мэце праверку ступені валодання выпускнікамі ўсімі літаратурнымі нормаў беларускай мовы— арфаэпічнымі, лексічнымі, акцэнталагічнымі, граматычнымі, стылістычнымі, арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі. Я лічу, што без гэтага віду кантролю ведаў праца на ўроку будзе не такой эфектыўнай. Гэта абумоўлена тым, што праца з тэстамі ўмацоўвае сувязь паміж настаўнікам і вучнем. Выкананне тэстаў дазваляе хутка ацаніць вынік работы вучня, а таксама вызначыць тэмы, у якіх ёсць прабелы.

Для таго каб атрымаць высокія вынікі на ЦТ, неабходна дабівацца паспяховага засваення ведаў, якія фарміруюцца на другой ступені агульнай сярэдняй адукацыі. Я лічу, што вучняў патрэбна знаёміць з тэстамі, пачынаючы з 5 класа. У самым пачатку навучальнага года ў 5-11 класах праводжу праверачны тэст па пройдзеных у мінулым годзе тэмах з мэтай выяўлення прабелаў у ведах. Затым складаю індывідуальны план работы з вучнем па прабелах. Па кожнаму пройдзенаму раздзелу курса беларускай мовы маецца дыягнастычная карта, куды я занашу вынікі працы па пройдзеных тэмах. Выконваючы тэсты вучні ажыццяўляюць самакантроль, вызначаюць ступень засваення той ці іншай тэмы для таго, каб паўтарыць тэарэтычны матэрыял або атрымаць кансультацыю настаўніка па дадзенай тэме.

Практыка паказвае, што за адведзены час і ў жорсткіх умовах цэнтралізаванага тэсціравання выканаць усе заданні тэста могуць толькі адзінкі выпускнікоў. Такім чынам, я лічу, што навучыць школьніка беларускай мове ў і падрыхтаваць да паспяховай здачы ЦТ па мове – гэта дзве розныя рэчы. З усяго вышэй сказанага паўстаюць пытанні: “З чаго пачаць?”, “Як якасна падрыхтаваць выпускнікоў да здачы цэнтралізаванага тэсціравання?”. Я лічу, што кожны настаўнік павінен дабівацца ад вучняў не фармальнага засваення праграмага матэрыялу, а яго глыбокага і асэнсаванага разумення. Атрымаць высокія вынікі на цэнтралізаваным тэсціраванні па беларускай мове, можна толькі тады, калі настаўнік будзе дабівацца паспяховага засваення ведаў, якія фарміруюцца ў вучняў на другой ступені агульнай сярэдняй адукацыі.

Так, асноўнымі паказчыкамі набывання вучнямі базавых моўных кампетэнцый з’яўляюцца:

--фарміраванне ў вучняў камунікатыўных уменняў на аснове авалодання лексічным і фразеалагічным багаццем беларускай мовы;

--засваенне вучнямі фанетычных, арфаэпічных, акцэнталагічных, марфалагічных норм;

- фарміраванне арфаграфічных, сінтаксічных і пунктуацыйных навыкаў.

Вельмі важна праверыць узровень стартавых пазіцый моўных кампетэнцый вучняў, матывацыйную падрыхтаванасць да дадзенага віду дзейнасці.

Што ж магу зрабіць я, каб падрыхтаваць вучняў да здачы цэнтралізаванага тэсціравання за апошнія два гады іх навучання ў школе?

Па-першае, набыла розную даведачную літаратуру і зборнікі з матэрыяламі цэнтралізаванага тэсціравання. Калі вывучыла асаблівасці работы з тэстам, я пачала выконваць тэставыя заданні, пры гэтым зафіксавала час на іх выкананне. Пытанняў было шмат, але было і жаданне знайсці на іх адказ. З першых дзён вучобы ў 10 класе я запэўніваю вучняў у тым, што калі пастарацца, то можна атрымаць нядрэнны бал. На ўроках беларускай мовы ў 10-11 класах я пастаянна выкарыстоўваю тэматычныя тэсты. Вучу дзяцей правільна размяркоўваць час пры выкананні тэставых заданняў: раю выконваць тыя, якія падаюцца ім больш лёгкімі, а потым пераходзіць да складаных. Асноўную колькасць тэставых заданняў адпрацоўваю з вучнямі пры правядзенні факультатыўных заняткаў. Стараюся давесці пэўныя практычныя ўменні да аўтаматызму.

Тэставыя заданні распрацаваны такім чынам, што і частка А, і частка В тэста па беларускай мове правярае веды вучняў па ўсіх раздзелах. Аднак, калі ў частцы А правяраюцца толькі практычныя ўменні і навыкі, то ў частцы В правяраюцца і тэарэтычныя веды. Паказчыкі навучання кожнага старшакласніка заношу ў дыягнастычныя карты вучэбных дасягненняў, якія я вяду на працягу двух гадоў. Вызначыўшы рэальныя прабелы пасля правядзення тэматычнага тэста, я стараюся правесці карэкцыйную работу на стымулюючых або падтрымліваючых занятках, а затым даю выніковы тэст.

Адным з прынцыпаў падрыхтоўкі да цэнтралізаванага тэсціравання лічыцца прынцып жорсткага абмежавання часу пры выкананні тэставых заданняў. Я з вучнямі адпрацоўваю тэсты на хуткасць: напрыклад, за 15 хвілін патрэбна зрабіць 5-6 заданняў тэста. Пры гэтым даю тэматычныя тэсты па тэмах, якія вучнямі ўжо засвоены. Затым адзначаю тых вучняў, якія справіліся з заданнем у рамках адведзенага часу, потым абавязкова аналізую сітуацыю і даю парады па больш рацыянальнаму выкананню тэставых заданняў. Яшчэ я паступова прывучаю вучняў да метаду “пільнага погляду” —сачы уважліва за тым, каб на адным тэставым заданні доўга не спыняцца, бо ты абмежаваны ў часе. Немалаважную ролю пры выкананні ЦТ адыгрывае тое, уважліва ці не прачытана фармуліроўка задання. Выконваючы тэст, вучні ведаюць, што складанасць заданняў паступова нарастае, таму патрэбна старанна адпрацоўваць кожнае заданне, а потым прыступаць да наступнага. Калі па выніках дасягненняў у працэсе сумеснай

працы вызначаюцца высокаматываваныя вучні, якім пад сілу выканаць тэст у поўным аб'ёме, я раю ім пачынаць выкананне тэста з заданняў тыпу В.

На ўроках і факультатыўных занятках у старэйшых класах я эканомлю час на тэорыі з мэтай выкарыстання яго для практыкі. Мне вельмі падабаюцца вучэбныя праграмы факультатыўных заняткаў для 10-11 класаў “Практыкум па арфаграфіі беларускай мовы” і “Практыкум па пунктуацыі беларускай мовы”, бо мэта гэтых праграм заключаецца ў павышэнні арфаграфічнай пісьменнасці і адпрацоўцы пунктуацыйных навыкаў вучняў, што не пярэчыць маім задачам па падрыхтоўцы да ЦТ. Вучні маюць магчымасць паўтарыць тэарэтычны матэрыял па пэўнай тэме па падручніках (у рамках падрыхтоўкі да ўрока) і па дапаможніках для вучняў (у рамках падрыхтоўкі да факультатыўных заняткаў). Пасля паўтарэння вучнямі тэорыі я паказваю разнастайныя тэставыя заданні з груп А і В па гэтай тэме, выкарыстоўваючы зборнікі з матэрыяламі цэнтралізаванага тэсціравання розных гадоў. Для таго каб вынікі на ўроках былі добрыя, я выкарыстоўваю розныя формы работы: індывідуальныя, групавыя, фронтальныя.

Для павышэння арфаграфічных навыкаў выкарыстоўваю разнастайныя віды работы на ўроку: трэнінгавыя тэсты, тэсты для самакантролю і кантролю, практыкаванні на ўстаўку прапушчаных арфаграм і пунктаграм. Важнае месца адводжу правядзенню розных відаў арфаграфічных хвілінак: “Карэктар”, “Лаві памылку”, “Растлумач выдзеленую літару”, “Перакладчыкі”, “Правяраю сябе”. Часта практыкую выкарыстанне лічбавага дыктанта (Дадатак 3). Гэта работа неабходная і абавязковая, бо садзейнічае павышэнню арфаграфічнай граматычнасці, развіццю ўвагі вучняў. Работу з тэорыяй на этапе вывучэння новага матэрыялу праводжу з дапамогай розных схем (Дадатак 2), табліц, бо вучні лепш засвойваюць такія матэрыялы. Потым арганізую калектыўную работу па адпрацоўцы арфаграфічнага навыку. Прапаную вучням практыкаванні, накіраваныя на замацаванне тэарэтычных ведаў: “Устаўце прапушчаныя літары”, “Выберыце з дужак тыя літары, якія адпавядаюць правілам вымаўлення і напісання”, “Знайдзіце пятае “лішняе” слова”, “Вызначце, у якіх спалучэннях слоў (сказах) дапушчаны памылкі”. Для выпрацоўкі арфаграфічных уменняў і замацавання пэўных тэм арфаграфіі самым эфектыўным з’яўляецца этап замацавання, паўтарэння і сістэматызацыі матэрыялу. З дапамогай камп’ютарнай праграмы КРАБ-2 мною распрацаваны праверачныя тэсты па тэмах “Правапіс у і ў”, “Правапіс галосных о,э-а”, “Правапіс галосных у складаных словах”, “Правапіс мяккага знака і апострафа”, “Правапіс лічэбнікаў”, “Назоўнік” (Дадатак 2).

У адпаведнасці з абранай формай у дапамогу вучням прапануюю табліцы, схемы, алгарытмы выканання тэставых заданняў. З мэтай кантролю засваення пэўнага тэарэтычнага матэрыялу і прымянення ведаў пры выкананні тэматычных тэстаў часта выконваем і аналізуем мікра-тэсты. Раблю гэта для таго, каб выявіць вучняў, якія не разумеюць матэрыял. Пры арганізацыі працы ў групах, частка вучняў атрымлівае заданні, накіраваныя

на дасягненне абавязковых вынікаў навучання, некаторыя маюць перад сабой узор выканання задання, а іншыя – толькі алгарытм выканання, больш моцныя вучні атрымліваюць заданні павышанага ўзроўню. Мая праца на такім ўроку засяроджана на больш слабых вучнях, бо ў моцнай групе заданне выконваецца калектыўнымі намаганнямі.

Навучанне алгарытму дае магчымасць абавязковага ўзроўню навучання больш слабых вучняў. Галоўнае, што школьнікі перастаюць баяцца, смялей задаюць пытанні, спраўляюцца з больш простымі заданнямі.

На стымулюючых занятках я праводжу індывідуальную работу з кожным вучнем па карэкцыі прабелаў у ведах. Падчас заняткаў выкарыстоўваю не толькі тэсты зборнікаў мінулых гадоў, але і тэсты ў рэжыме on-line.

Добрыя паказчыкі пры здачы цэнтралізаванага тэсціравання— галоўны вынік такой працы.

Літаратура

1. Цэнтралізаванае тэсціраванне. Беларуская мова: поўны зборнік тэстаў / Рэспубліканскі ін-т кантролю ведаў М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь. – Мінск: Аверсэв, 2012. – 224 с. – (Школьнікам, абітурыентам, навучэнцам).
2. Цэнтралізаванае тэсціраванне. Беларуская мова: зборнік тэстаў / Рэспубліканскі ін-т кантролю ведаў М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь. – Мінск: Аверсэв, 2012. – 47 с. – (Школьнікам, абітурыентам, навучэнцам).
3. Дзіндзікава Т.П. , Герасімава А.І. Сістэма падрыхтоўкі да экзамену ў форме тэставага кантролю / Т.П. Дзіндзікава //Народная асвета. - 2011. № 4.
4. Малажай, Г. М. Беларуская мова: дапаможнік для падрыхтоўкі да абавязковага цэнтралізаванага тэсціравання / Г. М. Малажай. - Мінск: Аверсэв, 2004. – 386 с.
5. Цэнтралізаванае тэсціраванне. Беларуская мова : аналіз памылак. Аналіз памылак ЦТ 2011 года. Каментарыі да адказаў. Методыка разліку тэставага бала. Трэнеравачныя заданні. — Мінск : Аверсэв, 2012. – 165 с.

Дадатак 1

Тэматычны тэст

«Правапіс канчаткаў назоўнікаў мужчынскага роду другога скланення ў родным склоне адзіночнага ліку» (5 заданняў)

1. Адзначыць словы, у якіх пры ўтварэнні патрэбнай формы адбываецца чаргаванне.

а) крычаць са (страх);	г) смяцца з (цётка);
б) прыехаць з (горад))	д) аладкі на (мука).
в) гняздо на (страха);	

2. Адзначыць назоўнікі з канчаткамі -у, -ю:

а) вецер з поўдн..;	г) аб мільярдэр..;
б) аб камандзір..;	д) няма аргумент..
в) копія дакумент..;	

3. Адзначыць назоўнікі з канчаткамі -е, -і ў месным склоне:

а) (у) краін..;	г) (на) хво..;
б) (на) прац..;	д) (у) пушч..
в) (у) руц..;	

4. Адзначыць назоўнікі з канчаткамі -у, -ю ў месным склоне:

а) (у) стоз..;	г) (аб) кавал..;
б) (на) даждж..;	д) (пры) друкар..
в) (у) цан..;	

5. Адзначыць назоўнікі з канчаткамі -а, -я:

а) бярэзнік..;	г) сорам..;
б) сусед..;	д) цукр..
в) аўс..;	

Тэматычны тэст “Правапіс у і ў”, распрацаваны пры дапамозе праграмы “Краб- 2”

1.Адзначце прыклады , у якіх замест кропак трэба ўставіць літару ў (нескладовае):

а) беларуска- ..краінскі;	г) прывезлі ...нты;
б) дабра..ся;	д) пачулася ..ханне.
в) каля ..нівермага;	

2. Адзначце прыклады , у якіх замест кропак трэба ўставіць літару у (складовае):

а) а..дыторыя;	г) кенг..ру;
б) дж..нглі;	д) со..с.
в) па..за;	

3. Адзначце правільнае напісанне літар у (складовага) і ў (нескладовага):

а) галоўка;	г) кансіліум;
б) на Украіне;	д) аўтобус.
в) пад ўладаю;	

4. Адзначце назоўнікі, якія правільна падзелены для пераносу:

а) тры-умф;	г) Лан-дау;
б) ка-ўчук;	д) аквары-ум.
в) са-ўна;	

5. Адзначце словы з няправільным напісаннем у (складовага) і ў (нескладовага):

а) Дахаў;	г) траур;
б) святочна-ўрачысты;	д) паэма “Вёска пад ліпамі” усхвалявала.
в) аул;	

Прыклад тэста па тэме “Назоўнік”, распрацаванага пры дапамозе Крabb-2

1. Сярод прыведзеных слоў назавіце назоўнікі?
1) вымаўленне; 2) навальніца; 3) смешны; 4) зелень; 5) хадзіць.
 2. Адзначце адушаўленыя назоўнікі?
1) бяроза; 2) лялька; 3) тэлевізар; 4) бабуля; 5) шафёр.
 3. Адзначце асабовыя назоўнікі?
1) беларус; 2) брат; 3) воўк; 4) маторка; 5) кустарэз.
 4. Адзначце канкрэтныя назоўнікі?
1) школа; 2) радасць; 3) назіральнік; 4) хлопчык; 5) сцежка.
 5. Адзначце абстрактныя назоўнікі?
1) задавальненне; 2) каханне; 3) бацька; 4) сэрца; 5) прынтар.
 6. Адзначце назоўнікі, якія ўжываюцца толькі ў форме адзіночнага ліку?
1) моладзь; 2) чарніцы; 3) лістапад; 4) малако; 5) сумленне.
 7. Адзначце назоўнікі мужчынскага роду?
1) сабака; 2) жырафа; 3) подпіс; 4) гусь; 5) палын.
 8. Якія назоўнікі ў М. скл. ужыты правільна?
1) на бярозі; 2) на мяжы; 3) аб песні; 4) на руцэ; 5) аб чаромсе.
 9. Адзначце рознаскланяльныя назоўнікі?
1) дзядуля; 2) бабуля; 3) дзіця; 4) дом; 5) стрэмя.
 10. Адзначце назоўнікі, якія ў форме Р. скл. адз. л. маюць канчаткі -у(-ю)?
1) алюміній; 2) хлеб; 3) жаўток; 4) лес; 5) гектар
- Уводны тэст “Правапіс суфіксаў дзеясловаў”

A1	Адзначце правільна ўтвораныя дзеясловы	1) фармірую - фарміраваць 2) шаную - шанавачь 3) пакутую - пакутаваць 4) атрымліваю - атрымліваць 5) ахвярую - ахвяраваць
A2	Адзначце дзеясловы, правільна перакладзеныя на беларускую мову	1) выписываць - выпісваць 2) успокаиваць - супакойваць 3) обдумывать - абдумваць 4) расспрашивать - распытваць 5) издеваться - здэквацца
A3	Адзначце дзеясловы, утвораныя пры дапамозе суфікса -ва-	1) абкош..ць 2) наклея..ць 3) затрымл..ць 4) устанаўл..ць 5) абпаль..ць
A4	Адзначце дзеясловы, якія ўтвораны правільна з дапамогай суфікса -іва- (-ыва-)	1) адгаварываць таварыша 2) загоіваць рану 3) праветрываць памяшканне 4) высвістваць мелодыю 5) выслухіваць настаўленні
A5	Адзначце дзеясловы з суфіксам -ава- (-ява-)	1) западозр..ць 2) даслед..ць 3) завуч..ць 4) трэнір..ць 5) рэгул..ць
A6	Адзначце дзеясловы з памылковымі суфіксамі	1) пасвіствалі 2) здэкваліся 3) высмеівалі 4) перачытвалі 5) загадывалі
A7	Адзначце дзеясловы з правільна ўжытымі суфіксамі	1) скупліваць 2) раздумваць 3) разгуліваць 4) супакоіваць 5) камандываць
A8	Адзначце дзеясловы, якія ўтвараюцца пры дапамозе суфікса -ава- (-ява-)	1) пакутую 2) святкую 3) наведваю 4) пералічваю 5) падкрэсліваю
A9	Адзначце дзеясловы, у якіх пішацца суфікс -ва-	1) запіс..ваць 2) здэк..цца 3) падскок..ць 4) адгорт..ць 5) падтрымл..ць

A10	Адзначце правільна ўтвораныя дзеясловы	1) абрадаваць 2) разглядаваць 3) даследваць 4) пакутаваць 5) пабудаваць
B1	Выпішыце дзеяслоў з суфісам -ва- , запішыце ў неазначальнай форме: <i>каманд..ць, павяліч..ць, здзек..цца, падтрымл..ць</i>	
B2	Выпішыце дзеяслоў, які напісаны ў адпаведнасці з арфаграфічнай нормай, запішыце яго: <i>выгуліваць, заклеіваць, перачытваць, распытваць, даследаваць</i>	
B3	Ад дзеяслова <i>здзекуюся</i> ўтварыце неазначальную форму дзеяслова	
B4	Перакладзіце дзеяслоў <i>заклеиваю</i> на беларускую мову	
B5	Перакладзіце дзеяслоў <i>увеличивать</i> на беларускую мову	

Выніковы тэст па тэме “Адасобленыя члены сказа”

1. Адзначце няправільнае сцвярджэнне:

- а) Члены сказа, выдзеленыя па сэнсе і інтанацыяй, называюцца адасобленымі.
- б) Азначэнні, выражаныя дзеепрыметнікавымі зваротамі, адасабляюцца незалежна ад месца ў сказе.
- в) Заўсёды адасабляюцца акалічнасці, якія канкрэтызуюць, дэталізуюць папярэднія акалічнасці.
- г) Адасабляюцца прыдаткі са злучнікам *як*, калі яны маюць значэнне прычыны.

2. Адзначце сказы, дзе азначэнні трэба адасобиць.

- а) Ле пасыпанай жоўтым пясочкам дарожкі растуць кветкі.
- б) Поўны важкіх дум ён задрамаў толькі пад раніцу.
- в) Абросшая вербамі спакойна цякла рэчка каля самых хат.
- г) Снуючы высока ў небе раняла птушка мяккія, ласкавыя мелодыі.
- д) У вячэрнім паветры крыху вільготным ад блізкай ракі прыемна пахне шыршынай.

3. Чым выражана адасобленае дапасаванае азначэнне?

Дзве ялінкі, кучаравыя, з доўгімі лапкамі, ганарліва выглядалі з бярэзніку.

- а) прыметнікам з залежнымі словамі;
- б) дзеепрыметнікавым зваротам;
- в) адзіночным прыметнікам;
- г) адзіночным дзеепрыметнікам.

4. У якім сказе прыдатак не з’яўляецца адасобленым?

- а) Флора або расліннасць Белавежскай пушчы зацікавіла вучоных іншых краін.
- б) Чалавек стрыманы і далікатны ён усё ж не змог прамаўчаць цяпер.
- в) Шырокая светлая паласой нясе свае воды Дняпро любімая рака ўсходніх славян.
- г) Як урач забараняю вам начную работу.
- д) Ліда як сакратар камісіі першая села за стол.

5. Адзначце сказы з адасобленымі акалічнасцямі, якія выражаны дзеепрыслоўнымі зваротамі.

- а) Ганна **апануўшыся** выйшла з хаты.

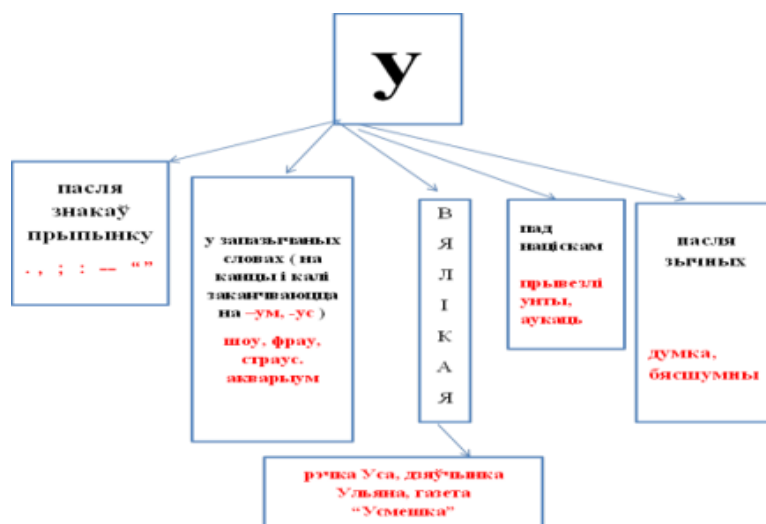
- б) Ціха крадучыся падступаў змрок.
 в) Радасны Васілёк пабег дамоў падскокваючы.
 г) Нягледзячы на мароз на вуліцы было многа народу.
 д) Няма чаго сядзець **склаўшы рукі**.
 е) Хлопцы беглі **не гледзячы на дарогу**.
 6. Адзначце сказы з удакладняльнымі акалічнасцямі.
 а) У вёсцы спакойна, а тут на возеры ад вады патыхае свежасцю.
 б) Над возерам над мастком над берагамі са свістам праляталі качкі.
 в) На абочыне дарогі каля кустоў цвітуць блакітныя незабудкі.
 г) Усе за выключэннем Пятра апладзіравалі спявачцы.
 д) Спыніліся на ўзлессі пад старымі каржакаватымі хвоямі.
 7. Адзначце сказы, у якіх словы **асабліва, нават, апроча, пераважна** маюць удакладняльнае значэнне.
 а) Ніхто нават вецер не кране яблынь і груш у белай квецені.
 б) На палях апроча пшаніцы расцілаюцца цэлыя лясы сланечніку.
 в) У паход выбралася пераважна моладзь.
 г) Лес пераважна дубовы стаяў на ўзгорку.
 д) Асабліва я не ганюся за сучаснай модай.
 е) Вада ў возеры пацямнела і стала нібы гусцейшая асабліва ля супрацьлеглага берага.
 8. Колькі косак трэба паставіць у сказе?
 Наспех павячэраўшы мы наслалі яловых лапак сабраных тут жа побач са стаянкай і накрыўшыся іх коўдрамі ляглі спаць.
 а) 4; б) 5; в) 6; г) 7.

Дадатак 2

Схемы:

“Правапіс у і ў”

Праваніс прыслоўяў		Дэфіс у прыслоўях
Не (ня), ні з прыслоўямі		
Разам	Асобна	
Не ўжываецца без не <i>Неабходна, няўхільна, неспадзявана, няўцяжна</i>	У сказе ёсць або падкрэсліваецца супрацьпаставленне <i>Сёння не халадна, а цёпла.</i>	Пасля па- ў прыслоўях з суфіксамі -ому, -аму, -яму, -іму, -ску, -цку, -ы <i>Па-старому, па-новаму, па-летняму, па-мойму, па-беларуску, па-чалавечы</i>
Можна замяніць сінонімам без не <i>Невысока — нізка, Няспешна — павольна</i>	3 формамі вышэйшай ступені параўнання <i>Не раней, чым зўтра.</i>	Пасля па- ў прыслоўях, утвораных ад лічэбніка <i>Па-першае, па-другое</i>
У неазначальных прыслоўях <i>Недзе, неяк, некалі, неадкуль</i>	Словы не трэба, не варта, не супраць, не шкада — выказнікі <i>Я не супраць гэтага.</i>	Паўтараюцца аднолькавыя, блізкія або антанімічныя словы <i>Блізка-блізка, як-ніяк, адзін-адным</i>
Ні ў адмоўных прыслоўях <i>Нідзе, ніяк, ніколі, ніадкуль</i>		3 прыстаўкай абы- і суфіксам -небудзь <i>Абы-як, як-небудзь</i>

Дадатак 3

Некаторыя віды арфаграфічных хвілінак для выкарыстання на ўроках беларускай мовы

Перакладчык

Пел, шёлк, полный, стал,
толстый, гнал, стол,
ходил, зло, толк, палка,
правда, сев, травка.

Тлумачэнне выдзеленых літар у словах

Прынтар, скутар, Гары
Потэр, ініцаль, тэндэр,
менеджар, бартар, Ландэр,
эспандар, альма-матар.

Выбарачны дыктант
*Праязны і праязны,
 пачэсны і пачэстны, капусны
 і капусны, кантрасны і
 кантрасны, поздні і позні,
 абластны і абласны.*

Карэктар
 1. Вядомы **імпрэсарыо** наведваў **Токіо**.
 2. **Трыо** вакалістаў з Беларусі сталі
 лаўрэатамі музычнага конкурсу ў **Ватэрлоо**.
 3. Вяёлая кампанія юнакоў і дзяўчат
 накіравалася на **радыё**.
 4. Вучні прапанавалі камісіі сваё
партфоліо.
 5. Горад **Токіо** самы прыгожы ў Японіі.

Лічбавы дыктант: адзначце правільныя і няправільныя сцверджанні, адказ запішыце ў лічбавым выглядзе (1 – правільнае сцверджанне, 0 – няправільнае сцверджанне).

- Дзеяслоў *агортваць* утвораны пры дапамозе суфікса **–ва–**.
- Суфікс **–іва– (-ыва–)** ў дзеясловах пішацца пасля збегу зычных, апошнія з якіх **р, л, н**.
- Слова *пасвістывалі* напісана правільна.
- Суфікс **–ава– (-ява–)** ў дзеясловах пішацца, калі дзеяслоў 1-й асобы адзіночнага ліку заканчваецца на **–ую (-юю)**.
- Словы *адыгрываць, запэўніваць, скупліваць, праветрываць* утвораны пры дапамозе суфікса **–іва– (-ыва–)**.
- Суфікс **–ва–** пішацца, калі дзеяслоў 1-й асобы адзіночнага ліку заканчваецца на **–ую, –юю**.
- Словы *наведываць, загадываць, раздумываць* утвораны пры дапамозе суфікса **–ыва–**.
- У слове *здзеквацца* дапушчана памылка.
- Дзеясловы *заклеіваць, супакоіваць* утвораны пры дапамозе суфікса **–іва–**.
- Дзеяслоў *даследаваць* мае ў сваім складзе суфікс **–ава–**.

СІСТЭМА ПАДРЫХТОЎКІ ВУЧНЯЎ ДА ЦЭНТРАЛІЗАВАНАГА ТЭСЦІРАВАННЯ ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

*Малашчанка Ніна Васільеўна,
настаўнік беларускай мовы і
літаратуры першай катэгорыі
Дзяржаўная ўстанова адукацыі
“Дудзіцкая сярэдняя школа”*

1. Інфармацыйны блок

1.1 Тэма вопыту

Сістэма падрыхтоўкі вучняў да цэнтралізаванага тэсціравання па беларускай мове.

1.2 Актуальнасць вопыту

Цэнтралізаванае тэсціраванне даўно і трывала ўвайшло ў наша жыццё, яго прынялі і ВНУ, і школа, і грамадства.

З усіх форм здачы ўступнага экзамену, якія існавалі раней і існуюць цяпер, тэст, на мой погляд, — найбольш аптымальная форма.

Практыка паказвае, што рэальна за адведзены час і ў жорсткіх умовах цэнтралізаванага тэсціравання выканаць усе заданні тэста могуць толькі адзінкі выпускнікоў. Адным словам, навучыць школьніка беларускай мове ў межах патрабаванняў, вызначаных адукацыйным стандартам і вучэбнай праграмай, і падрыхтаваць да паспяховай здачы цэнтралізаванага тэсціравання па мове – гэта дзве розныя рэчы.

1.3. Мэта вопыту: фарміраванне і развіццё практычных уменняў і навыкаў вучняў, неабходных для здачы цэнтралізаванага тэсціравання па беларускай мове.

1.4. Задачы вопыту:

- стварыць умовы для абагульнення і сістэматызацыі ведаў вучняў па ўсіх раздзелах беларускай мовы;
- навучыць школьнікаў выкарыстоўваць тэарэтычны матэрыял пры выкананні тэставых заданняў;
- садзейнічаць засваенню вучнямі “тэхнікі выканання тэста”;
- ажыццяўляць псіхалагічную падрыхтоўку школьнікаў да цэнтралізаванага тэсціравання;
- павышаць асабістую адказнасць вучняў за вынікі навучання.

1.5. Працягласць працы, этапы.

Мая праца па падрыхтоўцы вучняў да цэнтралізаванага тэсціравання праводзілася з 2007 года па 2016/2017 навучальны год.

Этапы працы над вопытам:

1 этап – зроблена аналітычнае вывучэнне метадычнай літаратуры, сфармуляваны мэты і задачы падрыхтоўкі да ЦТ.

2 этап – праведзены дыягностыка, параўнанне і абагульненне вопыту.

2. Апісанне вопыту

Падрыхтоўка да ЦТ – гэта працаёмкі і мнагагранны працэс. Поспех на экзамене ў многім залежыць ад псіхалагічнага настрою абітурыента, арганізацыі часу, адведзенага на выкананне варыянта тэсту, практычных уменняў работы з тэставымі заданнямі.

Я ўпэўнена, што падрыхтаваць да цэнтралізаванага тэсціравання можа школа, дзе захоўваецца храналогія падачы ведаў і выкарыстоўваецца пэўная метадыка паўтарэння і вывучэння матэрыялу. Рэпетытарства можа быць эфектыўным толькі на базе добрай школьнай падрыхтоўкі.

Але тут таксама ёсць свае недахопы. Звязаны яны з асаблівасцямі школьных падручнікаў. Бясспрэчна, падручнікі адпавядаюць адукацыйным стандартам па прадмеце, створаны на прынцыпе навуковасці, матэрыял у іх выкладзены паслядоўна, прадстаўлена дастатковая колькасць практыкаванняў розных тыпаў. Аднак пры гэтым не заўсёды ў поўнай меры выкарыстоўваюцца магчымасці табліц, схем, апор, іншых прыёмаў, якія здольны ператварыць кожнае правіла ў стройную, лагічную сістэму.

Яшчэ адна праблема. Колькасць гадзін на вывучэнне мовы ў 10–11 класах невялікая, яны адводзяцца на паглыбленне ведаў вучняў па ўсіх раздзелах мовазнаўства, таму на падрыхтоўку да тэсціравання час не прадугледжаны. Гэтай мэце адпавядаюць факультатыўныя і стымулюючыя заняткі, дзе я арганізоўваю працу з найбольш матываванымі вучнямі.

Аналізую далей тыя спосабы, формы і метады арганізацыі работы, якія, на маю думку, даюць станоўчыя вынікі пры падрыхтоўцы да ЦТ.

Па-першае, без спецыяльна арганізаванай работы па падрыхтоўцы менавіта да тэсціравання дасягнуць поспеху будзе надзвычай складана.

Перада мною ўставалі пытанні: “З чаго пачаць?”, “Як падрыхтаваць выпускнікоў да паспяховай здачы цэнтралізаванага тэсціравання?”. Для вырашэння гэтых пытанняў неабходна дабівацца ад вучняў не фармальнага засваення праграмавага матэрыялу, а яго глыбокага і асэнсаванага разумення. Неабходна запэўніваць вучняў, што толькі пры наяўнасці актыўнай жыццёвай пазіцыі пры навучанні мове, пры ўмове набыцця і ўдасканалвання практычных уменняў і навыкаў і іх выкарыстання, можна разлічваць на рэальны поспех на цэнтралізаваным тэсціраванні.

Схема арганізацыі работы па падрыхтоўцы да ЦТ у мяне мае наступную структуру:

І этап. Для мяне, як для настаўніка, вельмі важна вызначыць узровень стартавых пазіцый вучняў, матывацыйную падрыхтаванасць да дазенага віду дзейнасці.

З чаго я пачынала?

Па-першае, вывучыла матэрыял па дадзенай тэме, змешчаны ў часопісах “Беларуская мова і літаратура”, у “Настаўніцкай газеце”, у

інтэрнэце, азнаёмілася з інфармацыйна-аналітычнымі матэрыяламі па выніках цэнтралізаванага тэсціравання.

Па-другое, набыла зборнікі з матэрыяламі цэнтралізаванага тэсціравання і пачала выконваць тэставыя заданні. Пытанні ў было шмат, але было і жаданне знайсці на іх адказ.

Па-трэцяе, я ніколі не запалохваю вучняў цэнтралізаваным тэсціраваннем. Наадварот, з першых дзён вучобы ў дзясятым класе я запэўніваю іх у тым, што калі пастарацца, то можна атрымаць нядрэнны бал. Галоўнае - не страціць час. Многія абітурыенты памыляюцца, думаючы, што можна якасна падрыхтавацца да цэнтралізаванага тэсціравання за паўгода ці год, калі будуць бясконца рашаць тэсты. Але ж гэта няправільна! Я не стамляюся паўтараць, што тэставыя заданні адпавядаюць школьнай праграме, але не перадаюць усёй паслядоўнасці таго ці іншага курса, а таму рыхтавацца да цэнтралізаванага тэсціравання трэба не па тэстах, а па падручніку. Тэст — гэта найперш сродак дыягностыкі.

Пагэтаму я заўсёды настойліва рэкамендую вучням прымаць удзел у рэпетацыйным тэсціраванні. Рэпетыцыйнае тэсціраванне — унікальная магчымасць высветліць, якія існуюць прабелы ў ведах і на якіх раздзелах школьнай праграмы трэба сканцэнтраваць сваю ўвагу. Упэўнена, што індывідуальныя заняткі ніколі не дадуць такой багатай інфармацыі для роздуму і падрыхтоўкі да эстаў, як вынікі рэпетыцыйнага тэсціравання. Правожу дыферэнцыяцыю навучання ў адзінаццатым класе. У гэтым мне дапамагае сістэма “урок – факультатыў”, якая накіравана на павышэнне эфектыўнасці падрыхтоўкі выпускнікоў да цэнтралізаванага тэсціравання. На ўроку я арганізую вывучэнне “базавага ядра ведаў” па тэме, на факультатыўных занятках гэта ж тэма выкладаецца дыферэнцыравана (у залежнасці ад узроўню абучанасці навучэнцаў).

Трэба зазначыць, што інфармацыя пра вучняў, якія будуць здаваць ЦТ па беларускай мове, я валодаю ўжо на пачатку дзясятага класа, бо падрыхтоўка да ЦТ у нашай школе вядзецца сістэмна. На працягу ўсяго навучальнага года дзесяцікласнікі складаюць грунтоўны канспект па ўсіх раздзелах курса беларускай мовы. На жаль, падручнікі не ўтрымліваюць усяго аб’ёму матэрыялу, неабходнага для падрыхтоўкі да ЦТ. Таму інфармацыю я падбіраю з розных крыніц і даю вучням. Гэты матэрыял у далейшым адпрацоўваецца, шліфуецца навучэнцамі ў адзінаццатым класе. Да ўрока па новай тэме адзінаццацікласнікі атрымліваюць папэраджальнае дамашняе заданне, дасканала вывучаюць па канспекце тэорыю.

II этап. Для таго, каб атрымаць добрыя вынікі на цэнтралізаваным тэсціраванні па беларускай мове, неабходна дабівацца паспяховага засваення ведаў, якія фарміруюцца ў вучняў на другой ступені агульнай сярэдняй адукацыі. Так, асноўнымі паказчыкамі набыцця вучнямі базавых моўных кампетэнцый з’яўляюцца:

- фарміраванне ў вучняў камунікатыўных уменняў на аснове авалодання лексічным і фразеалагічным багаццем беларускай мовы;

- авалоданне вучнямі фанетычнымі, арфаэпічнымі, акцэнталагічнымі, марфалагічнымі нормаў;
- фарміраванне арфаграфічных, сінтаксічных і пунктуацыйных навыкаў.

III этап. Практычны.

Форму арганізацыі навучальнай дзейнасці выбіраю ў адпаведнасці з класам і тэмай урока. Гэта можа быць:

- 1) фронтальнае апытванне;
- 2) самастойная праца вучняў з дыдактычным матэрыялам;
- 3) праца ў парах з ужываннем узаема- і самакантролю;

прадуктыўнымі для ўрока беларускай мовы лічу наступныя метады паводле ўзроўню пазнавальнай дзейнасці вучняў:

- 1) *тлумачальна-ілюстрацыйны*;
- 2) *рэпрадуктыўны*;

3) *праблемнага выкладу*, калі настаўнік у ходзе паведамлення новага матэрыялу сістэматычна стварае праблемныя сітуацыі, ставіць пытанні і паказвае шляхі вырашэння вучэбных праблем, пастаянна пабуджае вучняў да самастойнай пазнавальнай дзейнасці;

4) *часткова-пошукавы*, калі шляхам лагічна ўзаемазвязаных пытанняў настаўніка і адказаў вучняў, ці пошукавай гутаркі, вырашаецца новая для вучняў праблема ці яе частка;

5) *даследчы*, калі настаўнік арганізуе пошукавую, пазнавальную дзейнасць вучняў шляхам пастаноўкі пазнавальных і практычных задач, якія патрабуюць самастойнага творчага вырашэння.

“*Алгарытмізацыя*” – прыём, які звязаны з распрацоўкай алгарытмаў (сукупнасці правіл, якія вызначаюць паслядоўнасць рашэння граматычных задач) і выкананнем адпаведных вучэбных дзеянняў, якія прыводзяць да вываду.

“*Кластар*” (“*гронка*”) – выдзяленне сэнсавых адзінак тэксту і графічнае іх афармленне ў пэўным парадку ў выглядзе гронкі.

“*Сляная табліца*” – графічны прыём сістэматызацыі матэрыялу. Гэта табліца з прапушчаным тэарэтычным матэрыялам, якую вучням неабходна дапоўніць. Рабіць гэта яны могуць самастойна, у пары, у групе, па варыянтах.

“*Лаві памылку*” – прыём праверкі, актуалізацыі ведаў вучняў.

Прапаную навучэнцам практыкаванне з пунктуацыйнымі памылкамі, якія ім неабходна знайсці, выправіць і абавязкова вусна абгрунтаваць адказ.

Гром страсянуў усю зямлю, упалі першыя вялікія кроплі дажджу. Пасля ляснула зусім блізка, і адразу лінула, як з вядра.

Любіў Кастусь назіраць за навальніцай, калі далёкія грымоты нібы дзівосная музыка напаўняюць усё наваколле.

“*Блеф-клуб*” – прыём праверкі, актуалізацыі ведаў і грунтоўнага доказу. Вучням неабходна адказаць на пытанні настаўніка тыпу: “Ці верыце вы, што...?”, “Ці праўда, што...?”. Прыклад можа быць такім:

- Ці праўда, што прапанаваны сказ знакаў прыпынку не патрабуе, бо параўнальны зварот уваходзіць у склад выказніка?

На поплаве росы як кропелькі мёду.

“*Апрані слова*” – прыём адпрацоўкі новага матэрыялу. Вучням прапанавана слова і заданне да яго з роўных раздзелаў беларускай мовы. Напрыклад:

1. Растлумачце лексічнае значэнне слова
2. Назавіце марфалагічныя прыметы гэтага слова.
3. Падбярыце да яго сінонімы і г.д.

“*Знайдзі лішняе*” – прыём сістэматызацыі ведаў. Вучням прапанована спіс слоў, паняццяў, сказаў да пэўнай тэмы. Сярод іх сустракаюцца тыя, якія ніякага дачынення не маюць да тэмы. Задача вучняў – правесці сэнсавы іх аналіз і знайсці лішняе.

“*Так-не-шпаныр*” – прыём праверкі, актуалізацыі ведаў. Вучню прапанована выйсці да дошкі. Ён уважліва слухае сцверджанне, якое яму зачытвае настаўнік. Калі вучань згодны з гэтым сцверджаннем, то ён робіць крок наперад, калі не – то назад, калі ўзніклі цяжкасці, то ён застаецца на месцы, тады правільнасць сцверджання абмяркоўваецца з класам.

“*Папс – формула*” – прыём праверкі, актуалізацыі ведаў і грунтоўнага доказу.

П – прэзентуйце пункт погляду: *я лічу, што...*

А – абгрунтуйце думку: *таму што.....*

П – прывядзіце прыклад: *напрыклад.....*

С – сфармулюйце вывад: *таму... такім чынам.....*

“*Тонкія*” і “*тоўстыя*” пытанні – прыём сістэматызацыі матэрыялу. Вучні фармулююць па тэме ўрока пытанні і запісваюць у табліцу. “*Тонкія*” – гэта пытанні рэпрадуктыўнага характару: Хто? Што? Дзе? Калі? і г.д. “*Тоўстыя*” – прычынна-выніковага характару: Чаму? Ці правільна? Што будзе, калі...? У чым адрозненне?

“*Скарбонка пытанняў*” – прыём адпрацоўкі тэарэтычнага матэрыялу. Настаўнік на маленькіх паперках піша пытанні па тэме ўрока, паперкі з пытаннямі складваюцца ў шкатулку, перамешваюцца. Вучні па чарзе цягнуць пытанне і на яго адказваюць.

“*Крыжыкі-нулікі*” – гульня, якая дапамагае лягчэй сістэматызаваць атрыманыя веды.

Правіла гульні. Настаўніку неабходна намаляваць на дошцы дзевяць квадратаў і пранумараваць іх. Потым група падзяляецца на дзве каманды. Першая-крыжыкі, другая-нулікі. Настаўнік называе слова і заданне для кожнай каманды па чарзе. Калі заданне зроблена правільна, каманда мае права выбраць квадрат і паставіць туды свой знак. Калі не, адбываецца пераход хода. Выйграе каманда, якая хутчэй паставіць свае знакі па дыяганалі, вертыкалі або гарызанталі (як у звычайнай гульні)

“*Пытанне – адказ*” – прыём адпрацоўкі тэарэтычнага матэрыялу, сістэматызацыі ведаў. Да стала, на якім ляжаць карткі з пытаннямі і адказамі, выходзіць пара вучняў. Адзін выбірае пытанне, а другі шукае на яго адказ.

Галоўнае на ўроку – арганізаваць дзейнасць вучняў такім чынам, каб забяспечыць іх максімальную самастойнасць пад час атрымання ведаў.

У канцы ўрока вызначаю зону бліжэйшага і актуальнага развіцця вучняў. Прапаную выканаць заданне па алгарытме:

1. Дайце фармуліроўку тэрміну.
2. Адкажыце на пытанне прычынна-выніковага характару па змесце новага матэрыялу (*Чаму..? Па якой прычыне..?*)
3. Выканайце заданне па ўзоры.
4. Выканайце заданне ў змененай сітуацыі.

Як толькі 3- 4 вучні з класа выканаюць заданні – збіраю рабочыя запісы ва ўсіх. Калі выкананы ўсе заданні, то можна гаварыць пра трэці, вельмі высокі ўзровень навучальнасці школьніка. Калі справіўся з трыма заданнямі – другі, таксама высокі ўзровень навучальнасці. Вучань выканаў менш за тры заданні – першы ўзровень. Калі вучань справіўся з заданнем без цяжкасцей – гэта зона яго актуальнага развіцця (ЗАР). Ёсць памылкі – зона бліжэйшага развіцця (ЗБР). Працэс навучання будзе эфектыўным, калі настаўнік забяспечыць вучню пастаяннае знаходжанне ў зоне яго бліжэйшага развіцця. Дамашняе заданне навучэнцы атрымліваюць на базавым узроўні, але з улікам індыўідуальных магчымасцей: для тых, хто рыхтуецца да ЦТ, я прапаную дадатковыя практыкаванні.

Зразумела, што аднаго ўрока недастаткова, каб адпрацаваць тэму, таму гэты працэс мы працягваем на факультатыўных занятках з вучнямі, якія будуць здаваць ЦТ па беларускай мове. Па выніках задання, якое навучэнцы выканалі ў канцы ўрока, я як настаўнік фармірую аднолькавыя па ўзроўні засваення ведаў групы, тым самым забяспечваю індыўідуальную траекторыю развіцця дзейнасці кожнага вучня.

У сваёй сістэме падрыхтоўкі вучняў да ЦТ выкарыстоўваю тры тыпы дыферэнцыраваных праграм, з якімі мы працуем на факультатыўных занятках.

1-ы тып– гэта базавы стандарт. Выконваючы такое заданне, вучань авалодвае матэрыялам па прадмеце на ўзроўні яго ўзнаўлення. Работа з такім заданнем мае свае асаблівасці. Яна патрабуе шматлікага паўтарэння матэрыялу, умення выдзяляць сэнсавыя групы, вычляняць галоўнае, і ў выніку прыйсці да запамінання. Таму змест рэпрадуктыўнай карткі можна пабудаваць на аснове алгарытма, даўшы тым самым інструктаж вучням пра тое, як вучыць, на што звярнуць увагу, які зрабіць вывад.

Прапаную алгарытм работы з тэкстам:

- 1 крок. Прачытайце тэму параграфа і падзяліце яго на сэнсавыя абзацы. (Для эканоміі часу настаўнік можа зрабіць гэта сам.)
- 2 крок. Прачытайце першы абзац.
- 3 крок. Выпішыце незнаёмыя словы, паняцці, словазлучэнні і перакажыце абзац партнёру.
- 4 крок. Адкажыце на пытанні.
- 5 крок. Дайце заглавак абзацу і запішыце назву абзаца ў сшытак.

6 крок. Пераходзьце да другога абзаца.

7 крок. Змена ролей.

Ключавыя словы алгарытма:

- прачытайце
- выпішыце
- адкажыце
- дайце загалок
- пераходзьце

Задача настаўніка – навучыць кожнага вучня выконваць заданне на рэпрадуктыўным узроўні, гэта значыць распазнаваць і запамінаць.

2-і тып павялічвае аб'ём звестак па тэме, дазваляе глыбей зразумець асноўны матэрыял, развівае пазнавальную актыўнасць школьнікаў, уключае іх у рашэнне праблемных сітуацый. Дапамагае школьнікам авалодаць тымі прыёмамі вучэбнай і разумовай дзейнасці, якія неабходны для прымянення новага матэрыялу. Звернем увагу на развіваючую картку. Якія б заданні вы не выкарыстоўвалі, яны абавязкова павінны пачынацца словам “прачытайце” і падбірацца з улікам тэкстацэнтрычнага падыходу.

3-і тып прадугледжвае свабоднае валоданне праграмным матэрыялам, уздымае вучняў на ўзровень усвядомленага, творчага прымянення ведаў.

- Давайце разгледзем практыкаванні і суаднясем прапанаваныя карткі з адпаведным узроўнем:

- ✓ рэпрадуктыўным,
- ✓ канструктыўным,
- ✓ творчым.
- ✓

Практычнае заданне:

(1-ы этап)

Навучальная картка

(рэпрадуктыўны ўзровень)

1. Паўтарыце правіла.
2. Дайце фармулёўку тэрміну “параўнальны зварот”.
3. Адкажыце на пытанне: якую сінтаксічную ролю выконвае параўнальны зварот у сказе?
4. Раскажыце пра пастаноўку знакаў прыпынку ў сказах з параўнальным зваротам.

5. Выканайце тэставае заданне. Адзначце сказы, у якіх на месцы пропускаў трэба паставіць знакі прыпынку:

а) Гаючая _ як сок з бяроз _ ты, мая песня. б) Крохкім _ як першы восеньскі лядок _ бывае сэрца. в) Сэрца _ як камень. г) Туман над ракой белы, зусім _ як воўна. д) Жыццё _ як жытні хлеб _ не прыдаецца.

(2-і этап)

(канструктыўны ўзровень)

Заданне. Прачытайце. Спішыце, расстаўце знакі прыпынку, раскрыйце дужкі, устаўце патрэбныя літары

Глянуў л...снік (на)перад і валасы падняліся за пяць крокаў ад яго стаяў на задніх лапах в...лізны буры мядзведзь.

Л...сніка ад гэтай нечаканай сустрэчы нібы паралізавала ён не мог (ні,не) крыкнуць (ні,не) варухнуцца. На мядзведзя (так)сама (не)шта найшло. Ён стаяў (не)рухома як вялізны пень і пільна глядзеў на чалавека.

(3-і этап)

Развіваючая картка

(творчы ўзровень)

Заданне. *Выкарыстоўваючы інфармацыю апорнага канспекта, падручніка, свае веды, складзіце і запішыце тэставае заданне па тэме “Параўнальны зварот”.*

(З 1-га этапа)

Навучальная картка

(рэпрадуктыўны ўзровень)

Заданне: выпраўце памылкі ў схемах:

1. ”П,”- а.	2. А -“П”,	3. ”П.- а,-“П”.
“П”,-а і а:”П”.	“П!- А -П!”	“П?- а,-“П”.
“П!”- А.	“П”- а - “П”.	“П”,- а.-“П”
“ П”,- а -“п”.	-“П”,- а.	“А”: - “П”.

(З 2-га этапа)

Развіваючая картка

(канструктыўны ўзровень)

Заданне. Прачытайце. Запішыце сказы, замяняючы простую мову ўскоснай.

а) *Лагуновіч хрыплым голасам крыкнуў: “Канчай адпачынак!”- і, перабраўшыся праз кювет, хутка пайшоў да машыны.*

б) *“Ці не было тут калі возера?” – спытаў Сцяпка.*

в) *Алесь хацелася крыкнуць на ўсю моц: “Беларусь жыве, працуе, змагаецца за лепшае жыццё”.*

(З 3-га этапа)

Развіваючая картка

(творчы ўзровень)

Заданне. Складзіце дыялог на тэму “У тэатры”, запішыце яго ў адпаведнасці з правіламі пунктуацыі.

Асноўная ўвага на факультатыўных занятках надзяляецца адпрацоўцы ведаў, уменняў і навыкаў ў самых разнастайных сітуацыях, працы з тэматычнымі тэстамі. Неабходна выкарыстоўваць як мага больш варыянтаў тэстаў, якія прапаноўваюцца аўтарамі дапаможнікаў па падрыхтоўцы да ЦТ розных гадоў. Дамашняе заданне на факультатыўных занятках навучэнцы

атрымліваюць узроўневае, якое носіць дыферэнцыраваны і карэкцыйны характар.

Такім чынам, узроўневая заданні, складзеныя з улікам магчымасцей вучняў, спрыяюць стварэнню станоўчага псіхалагічнага мікраклімату на ўроку. У выпускнікоў узнікае пачуццё задавальнення пасля кожнага дакладна выкананага задання, з'яўляецца ўпэўненасць у сваіх сілах. Усё гэта спрыяе актывізацыі разумовай дзейнасці навучэнцаў.

3. Вынікі

Маніторынг удзелу ў цэнтралізаваным тэсціраванні па беларускай мове

Год	2013	2014	2015	2016	2017
Сярэдні бал	82	51	62	не прымалі удзелу	60

Шляхі і спосабы павышэння якасці ведаў вучняў у ходзе падрыхтоўкі да выніковай атэстацыі і цэнтралізаванага тэсціравання

*Нікіценка Валянціна Ўладзіміраўна,
настаўнік беларускай мовы і
літаратуры
Дзяржаўнай ўстановы адукацыі
«Сярэдняя школа № 3 г.Калінкавічы»*

Падрыхтоўка да выпускных экзаменаў і цэнтралізаванага тэсціравання, паступленне ў ВНУ ці каледж - гэта галоўнае, што хвалюе большасць старшакласнікаў, іх бацькоў і настаўнікаў. Цэнтралізаванае тэставанне па беларускай мове неабходна здаваць для паступлення на большасць прэстыжных спецыяльнасцяў. Перад вучнямі стаіць выбар: рускую ці беларускую мову яны будуць здаваць. Не меншая колькасць вучняў выбірае беларускую.

Ні для каго не сакрэт, што ў сучасным інфармацыйным грамадстве для педагогаў важным з'яўляецца не столькі ўменне даваць веды, колькі ўменне навучыць дзяцей гэтыя веды здабываць. Працэс пошуку, “здабычы” ведаў немагчымы без уласных даследаванняў, адкрыццяў. Трэба адзначыць і тое, што вучні развіваюць уменне самастойна атрымліваць і засвойваць інфармацыю, у іх з'яўляецца магчымасць пашыраць і паглыбляць свае веды. Вопыт паказвае, што вучань, які паспяхова вучыцца, здольны атрымаць высокі бал на тэставанні без дадатковых заняткаў з рэпетытарам. У выніку ў мяне сфармавалася сістэма работы з навучэнцамі ў рамках падрыхтоўкі іх да цэнтралізаванага тэсціравання і да выніковай атэстацыі.

Паўтарэнне раней вывучанага матэрыялу варта праводзіць на кожным уроку ў 10 -11 класе паралельна з вывучэннем новага. Аднак важна паўтарэнне сістэмнае. Асаблівая роля тут адводзіцца факультатыўным заняткам. Факультатыўныя заняткі дазваляюць пашырыць рамкі школьнай праграмы, больш падрабязна вывучыць складаныя тэмы і пытанні, на якія ў школьных падручніках адводзіцца недастаткова часу. Яны дапамагаюць таксама своєчасова праводзіць карэкцыю ведаў вучняў. На ўроках і факультатыўных занятках на працягу ўсяго перыяду навучання неабходна выпрацаваць ў вучняў тактыку выканання тэставання.

Для таго, каб упэўнена і паспяхова выканаць заданні тэсту, вучням прапаную карысную парадку:

1. Спакойна абдумай пытанні;
2. Рацыянальна выкарыстоўвай адведзены час: спачатку выканай тыя заданні, якія пададуцца больш простымі, пасля — больш складаныя;
3. Не спяшайся з адказамі, уважліва ўчытайся ў заданні;
4. Правільна і дакладна запішы адказы ў бланк, не спяшайся запоўніць яго

адразу; лепш гэта зрабіць пасля праверкі задання.

Падрыхтоўка да экзамену ў форме пераказу мае сваю спецыфіку. Але і тут вучням неабходна нагадаць правілы напісання пераказу.

1. Пры першым чытанні слухайце тэкст уважліва. Звярніце ўвагу, які тып маўлення ўласцівы яму, асаблівасці якога стылю мовы вам неабходна перадаць. Сфармулюйце для сябе тэму і галоўную думку тэкста (пра што вам трэба сказаць, што апісаць, над чым паразважаць і да якога вываду прыйсці).

2. Калі тэкст чытаецца другі раз, вы можаце рабіць якія-небудзь паметкі: апорныя словы і спалучэнні слоў, змест простае мовы і інш.

3. Пісьмова перакажыце тэкст. Спачатку пішыце так, як вам запамнілася. Затым загляніце ў запісы, зробленыя падчас другога чытання, і ўнясіце патрэбныя змяненні, дапаўненні.

4. Прачытайце, што ў вас атрымалася; пры гэтым сачыце за тым, каб выказванне вызначалася паслядоўнасцю, лагічнасцю, каб не было сказаў, сэнс якіх цяжка або ўвогуле нельга зразумець (няправільна пабудаваны сказ, прапушчана слова, няўдалы парадак слоў і г.д.). Калі трэба, перабудоўвайце сказы, замяняйце ці перастаўце словы.

5. Прачытайце тэкст яшчэ раз, звяртаючы ўвагу на тое, ці ўдала вы падзялілі яго на абзацы. Пры наступным чытанні праверце напісанне слоў і пастаноўку знакаў прыпынку. Важна асэнсаваць, для чаго патрэбны той ці іншы знак прыпынку (што ён раздзяляе ці выдзяляе) і які знак павінен стаяць у кожным канкрэтным выпадку (калі вы не ўпэўнены, лепш перабудаваць сказ такім чынам, каб знак прыпынку не выклікаў у вас пытанняў).

6. Некалькі хвілін адпачніце, а потым перапісвайце работу на чыставік. Старайцеся не рабіць выпраўленняў і пісаць разборліва, думайце над кожным пераносам.

7. Перачытайце тэкст яшчэ раз. Зверце чыставік з чарнавіком (ці не прапусцілі якое-небудзь слова, знак прыпынку, ці не забыліся выдзеліць абзац). Калі дазваляе час, крыху адпачніце і потым яшчэ раз прачытайце сваю работу так, як чыталі чарнавік.

Экзамен у любой форме — сітуацыя экстрэмальная, таму выпускнікам важна псіхалагічна падрыхтавацца да гэтага: настроіць сябе на пазітыўныя адносіны да будучых іспытаў, навучыцца канцэнтраваць увагу, кантраляваць свае эмоцыі.

Я праводжу факультатыўныя заняткі ў 10 класе па праграме “Практыкум па арфаграфіі беларускай мовы”. Кожны занятак пачынаю з паўтарэння тэорыі, рашэння апорных заданняў: ад простых да складаных, сістэматызуючы іх па метадах рашэння. Затым навучэнцы працуюць самастойна або групамі з дапамогай настаўніка над тэставымі заданнямі па тэме.

Прыкладу прыклад працы на факультатыве.

На вывучэнне тэмы правапіс літар у і ў (нескладовага) не адводзіцца і 1 гадзіны. Гэта тэма сумяшчаецца з вывучэннем правіл па правапісам

спалучэнняў галосных у запазычаных словах, прыстаўных галосных, прыстаўных і ўстаўных зычных. Часу недастаткова, каб пашырыць веды вучняў. А з практыкі вядома, што асноўныя памылкі ва ўсіх пісьмовых працах прыходзяцца на правапіс у і ў (нескладовага). Таму асноўны накірунак на вывучэнне гэтай тэмы адводзіцца на факультатыве. Засваенне гэтага правіла неабходна і для ЦТ, і да выніковай атэстацыі, і для любой пісьмовай працы.

Свой занятак пачынаю з паўтарэння тых правіл, якія вывучаліся раней. Гэта абавязкова невялікі тэст (дадатак 1) і тэкст. Напрыклад.

1. Спішыце тэкст, устаўляючы прапушчаныя літары. Растлумачце.

НАРОДНЫЯ ПАРАЎНАННІ

Тонкая наз..ральнасць б..ларусаў пра..ўляецца ў параўнаннях, у якіх сканц..нтраваны жыц..ёвы (?)опыт народ.., іскрыц..а дасціпны гумар. Відаць, з вус(?)наў пастуха нарадзілася параўнанне «Вылупіў вочы як баран на воўка». Толькі дбайная гаспадыня, якая клапатліва гадуе сваё пта(?)ства, магла ўп..ршыню сказаць: «Дзяцей як снапоў у пасадзе (многа)».

У параўнаннях зна(?)шлі а(д/т)бітак і (?)образы язычні..кай дэманалогіі, і культ про..каў («добра як у раі»), і хр..сціянскае (?)учэнне аб збавенні душы («бродзіць па хатах як старац на Вялікдзень»), і (?)історыя народ... У асобных параўнаннях, як у міні..цюрах, намалёваны карціны побыт.. старой вёскі. У выслоўі «стаіць як лучнік пасярод хаты» названы харак(тэ/це)рны спосаб ра(з/с)кладання снапоў на таку для мала..ьбы цэпам.

2. Пасля праверкі тэста і тэкста даю заданне: “На аснове тэкста скласці правілы пра правапіс у і ў (нескладовага).

Вучні дзеляцца на групы.

1 група– у

2 група – ў.

Вучні складаюць алгарытмы-схемы, агучваюць, параўноўваюць з апорнай схемай (дадатак 2).

3. Даручаю вучням правесці даследаванне, зрабіць выснову:

1. аўра, даўн, джоўль, паўза, аўкцыён, аўтограф, але: траур; жанчына-ўрач, часопіс “Бярозка” ўзнагароджаны, мастакі-ўмельцы; даў, казаў, шоўк, поўны, паўметра; кроў, любоў, бацькаў, аўторак, каўбой, Роўба, Аўстрыя.

на ўвесь дзень, моцны ўдар, хацела ўзяць;

2. Брэсцкая унія, насілі унты, чулася уханне, баул; шоу, ноу-хау, ток-шоу; кансіліум, радыус, страус, соус; за Уладзіміра, да Усяслава.

4. Прапаноўваю наступнае заданне выканаць самастойна. Абмяркоўваем цяжкасці, карэкціруем дзейнасць вучняў.

Запішыце словы, якія адпавядаюць наступным лексічным значэнням.

1. Нарада ўрачоў для вызначэння характару захворвання і спосабаў яго лячэння. (*Кансіліум*). 2. Памяшканне, прызначанае для чытання лекцый, дакладаў. (*Аўдыторыя*). 3. Падарожны куфэрак круглаватай формы. (*Баул*). Прыправа, падліва для стравы. (*Соус*). 4. Троххвілінны перыяд у боксе, на

працягу якога вядзецца бой. (Раўнд).5. Сукупнасць усіх відаў жывёл якой-небудзь тэрыторыі або геалагічнага перыяду. (Фаўна).

5. Прапаноўваю заданне выканаць ў парах, затым праверыць сябе.

Перакладзіце словы на беларускую мову.

Выконваюць заданні, правяраюць сябе па лісце (самакантроль), калі неабходна, яшчэ раз звяртаюцца да правіла.

Волк, с любовью, полковник, шерсть, шерстяной, каучук, молчаливый, колпак, полукруг, Австрия, полтора, громкое «ура», здоровье, повчерашнему, лауреат, главврач, нотариус, юго-восточный, вакуум, в унисон.

6. Праца з тэкстам. Прачытайце тэкст. Вызначце яго тэму і асноўную думку. Спішыце 1 абзац, афармляючы яго ў адпаведнасці з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі нормаў. Растлумачце правапіс слоў.

Стваральнік уніі

Адам Пацей з юнацкіх гадо.. вызнача..ся высокай адукаванасцю. Ён служы.. в..лікаму князю Жыгімонту А..густу меў шмат абавя..ка... Але пасля смерці жонкі засмуці..ся Адам разда.. маёмасць лю..ям адмові..ся ад высокіх паса.. Нават імя змяні.. бы.. Адамам ста.. Іпаціем. Зрабі..ся Іпацій манахам затым ста.. епіскапам Брэсцкім і (У, Ў)ладзімірскім.

Неяк задума..ся Пацей чаму няма адзінства паміж хрысціянамі. Паехалі правасла..ныя епіскапы да Папы Рымскага. Пачалі прасіць аб..яднаць хрысціян – стварыць ..нію.

7. Прапаноўваю выкананаць заданне “Карэктар”, карэктую работу вучняў пры неабходнасці.

1) фраў	4) да Уладзіслава
2) Кавказ	5) новыя ўнты
3) сімпозіум	6) кавбой

8. Наступнае заданне. Правілы падзелу слова на склады. Паўтараем: “Санорныя гукі [й] і [ў] заўсёды закрываюць склад: зай-шоў, жоў-ты”.

Падзяліце словы для пераносу.

А..тсайдэр, паза..рочны, ма..залей, е..нух, фа..на, А..стралія.

9. Самастойна класці міні-тэст па тэме.

Пасля выканання ўсіх заданняў запаўняем тэхналагічную карту (дадатак 3). Тэхналагічная карта дае магчымасць прасачыць ступень засваення пэўнага вучэбнага раздзела кожным вучнем, а таксама пры неабходнасці карэктываць веды, уменні і навыкі. Кожны вучань вядзе ўлік асабістых дасягненняў і пралікаў.

У канцы занятка падводзім вынікі, даём ацэнку сваёй працы, ставім перад сабой задачы карэктываўкі прабелаў.

Выніковасць сваёй працы бачу ў развіцці вучняў, павышэнні іх мэтанакіраванасці і ў іх поспехах. Падрыхтоўка да ЦТ дапамагае не толькі паспяховай здачы выпускных экзаменаў і ЦТ, але і дазваляе павысіць узровень сваіх ведаў, а таксама выніковасць удзелу ў алімпіядах. У гэтым годзе вучаніца 10 класа на раённай алімпіядзе атрымала дыплом.

А ў завяршэнні выступлення скажу: настаўнік можа толькі прыадчыніць дзверы ў свет ведаў, увайсці ж у іх павінен сам вучань. Сваю задачу я бачу ў стварэнні неабходных умоў і аказанні дапамогі ў самавьяўленні, самарэалізацыі асобы.

Дадатак 1.

A1. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару а:

1) свёк..р;	4) вет..ран;
2) фар..ль;	5) сч..рсецвелы.
3) Ш..ўчэнка;	

A2. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару э:

1) мен..джмент;	4) с..рвіс;
2) палан..з;	5) сінт..з.
3) экз..мпляр;	

A3. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару я:

1) м..даль;	4) віц..зь;
2) персп..ктыва;	5) ..равы.
3) дз..журства;	

A4. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару е:

1) н.. браў;	4) в..стуны;
2) мул..ць;	5) Ал..ксандр.
3) камюнік..;	

A5. Адзначце словы, якія напісаны ў адпаведнасці з арфаграфічнымі нормамі:

1) фатакамера;	4) Вялікабрытанія;
2) бомбасховішча;	5) скараход.
3) лёгкаатлетычны;	

A6. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць апостраф:

1) шмат..ядзерны;	4) вал..ера;
2) ад..ютант;	5) Лук..ян.
3) абаў..ецца;	

A7. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць мяккі знак:

1) снежан..скі;	4) проц..ма;
2) вясел..ле;	5) с..ведчыць.
3) Іл..інічна;	

A8. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць дзве літары:

1) Кіры.. (лл);	4) адкры..ё (цц);
2) глыбі..ы (нн);	5) Сюза..а (нн).

3) са..іт (мм);

А9. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску неабходна ўставіць літару:

1) ненавіс..ны;

4) віс..нуць;

2) у грама..стве;

5) няўрымс..лівы.

3) лан..шафтны;

А10. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару *ы*:

1) цяж..ндустрыя;

4) з..начаны;

2) перад..мперскі;

5) дэз..нфіцыраваць.

3) контр..дзя;

Дадатак 3.

КАНТРОЛЬ ЗАСВОЕНАСЦІ МАТЭРЫЯЛУ (тэхналагічная карта)

ПРОЗВІШЧА

ВУЧНЯ _____

№ П/П	ТЭМА	ВЫНІК ПА ТЭОРЫІ	ВЫНІК ПА ПРАКТЫЦЫ	ЗАСВОЕНАСЦЬ
1	Праваніс галосных <i>о, а, э</i> .			
2	Праваніс галосных <i>е, ё, я</i> .			
3	Вымаўленне і праваніс <i>у, ў</i> .			
4	Праваніс мяккага знака і апострафа.			
5	Падоджаныя гукі, вымаўленне і абазначэнне іх на пісьме.			
6	Праваніс звонкіх і глухіх.			
7	Вымаўленне і перадача на пісьме зычных і спалучэнняў зычных.			
8	Будова слова. Канчатак. Корань, прыстаўка і суфікс як структурныя часткі слова.			
9	Утварэнне і праваніс складаных назоўнікаў.			
10	Лексіка-семантычныя групы прыметнікаў			
11	Утварэнне і праваніс складаных			

	прыметнікаў.			
12	Часы дзеясловаў			
13	Спражэнне дзеясловаў. Канчаткі дзеясловаў 1 і 2 спражэння.			
14	Правяпіс прыслоўяў: напісанне разам, асобна і праз дэфіс.			
15	Правяпіс <i>не (ня)</i> з рознымі часцінамі мовы.			
16	Часціцы <i>не, ні, іх</i> адрозненне і правяпіс.			

Літаратура.

1. Падручнікі па беларускай мове для 5-11-х класаў устаноў, якія забяспечваюць атрыманне агульнай сярэдняй адукацыі.
2. Беларуская мова ў табліцах і схемах: Вучэбны дапаможнік для вучняў старэйшых класаў сярэдняй школы. В.П.Красней. Мн., 2015.
3. Беларуская мова. 10–11 класы. Практыкум па арфаграфіі і пунктуацыі. Валочка Г. М., Зелянко В. У., Бурак І. Л. Аверсэв.
4. Беларуская мова. Дапаможнік для падрыхтоўкі да абавязковага цэнтралізаванага тэсціравання. Малажай Г. М., Яўдошына Л. І., Радзевіч А. А. Аверсэв, 2016.
5. Беларуская мова. Дапаможнік-рэпетытар. Для падрыхтоўкі да цэнтралізаванага тэсціравання. Аверсэв.
6. Беларуская мова на 100. Зборнік тэставых заданняў. для падрыхтоўкі да цэнтралізаванага тэсціравання. В.П.Клімавец. Аверсэв.
7. Тэсты: Беларуская мова: Матэрыялы для падрыхтоўкі да цэнтралізаванага тэсціравання. УА Рэспубліканскі інстытут кантролю ведаў. – Мазыр: ТАА ВД “Белы вецер”, 2016.

Падрыхтоўка да ЦТ па беларускай мове

*Шыкун Ганна Анатольеўна,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры,
вышэйшая кваліфікацыйная катэгорыя
Дзяржаўная ўстанова адукацыі
«Азарыцкая сярэдняя школа»*

Падрыхтоўка і правядзенне цэнтралізаванага тэсціравання займае важнае месца ў сучасным жыцці грамадства. Кожны год выпускнікі школ, іх бацькі і настаўнікі жывуць думкамі аб паспяховай здачы ЦТ. Хто як не настаўнік дапаможа вучню сістэматызаваць веды па прадмеце. Падрыхтаваць вучня да ЦТ -- гэта працаёмкі і мнагагранны працэс. Паспех на экзамене ў многім залежыць ад псіхалагічнага настрою абітурыента, практычных уменняў работы з тэставымі заданнямі, арганізацыі часу, адведзенага на выкананне варыянту тэста.

Змест тэстаў вызначаецца адукацыйным стандартам па прадмеце і складзенымі ў адпаведнасці з ім праграмамі па беларускай мове. Тэсціраванне мае на мэце праверку ступені валодання вучнямі ўсімі літаратурнымі нормаў беларускай мовы – арфаэпічнымі, лексічнымі, акцэнталагічнымі, граматычнымі, стылістычнымі, арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі. Заданні тэста адпавядаюць наступным раздзелам курса беларускай мовы:

Мова. Маўленне.Тэкст.
Арфаэпія і арфаграфія.
Лексіка і фразеалогія.
Марфалогія і арфаграфія.
Сінтаксіс і пунктуацыя.

На II і III ступеннях агульнай сярэдняй адукацыі вучні выпрацоўваюць уменні знаходзіць у слове арфаграмы, вызначаць прамое і пераноснае значэнне слоў, правільна ставіць націск. Вучацца вызначаць у сказе сэнсавыя часткі і выдзяляць іх знакамі прыпынку, бачыць парушэнні лексічных, граматычных, сінтаксічных норм; вызначаць стылістычную прыналежнасць тэксту, аналізаваць і выкарыстоўваць адпаведныя сэнсавым адносінам сродкі сувязі сказаў у тэксце, бачыць стылістычныя асаблівасці і вобразна-выяўленчыя сродкі тэксту. Гэтыя ўменні і патрэбны для выканання тэстаў.

На працягу 2004-2017 гадоў стварылася свая сістэма падрыхтоўкі да ЦТ. На ўроках выкарыстоўваю міні-тэсты, уступныя тэсты, тэматычныя, праверачныя і кантрольныя тэсты. Пачынаючы з 5 класа выкарыстоўваю тэсты не толькі для кантролю ведаў, але і пры тлумачэнні ці замацаванні вучэбнага матэрыялу, пры выкананні дамашняга задання. Разам з тым прапаную вучням разважаць па-беларуску не толькі на ўроку, але і дома, калі рыхтуюць урокі. Акрамя тэстаў выкарыстоўваю розныя метады і сродкі

пры падрыхтоўцы да ЦТ. Напрыклад, на этапе праверкі дамашняга задання прашу тлумачыць лінгвістычныя тэрміны, складаць слоўнікавыя дыктанты па тэме, складаць міні-віктарыны па правілах. У 5 - 11 класах праводжу арфаграфічныя хвілінкі на паўтарэнне аднаго ці некалькіх правілаў, акцэнталагічныя хвілінкі, лінгвістычныя загадкі, сінтаксічныя разборы сказаў. На этапе тлумачэння новы матэрыял падаецца ў выглядзе апоры. Вучні вядуць канспекты, дзе сцісла, схематычна занатоўваюць правілы. У старэйшых класах на пачатку тэмы прапаную ўступны тэст. Гэта дае вучням магчымасць убачыць свой узровень падрыхтоўкі і прааналізаваць свае памылкі і правесці карэкцыю. На этапе замацавання новага матэрыялу, дзе выпрацоўваюцца практычныя ўменні і навыкі, выкарыстоўваю розныя віды практыкаванняў (знайсці лішняе, размеркаваць словы па групам, прывесці свае прыклады), тэставыя заданні закрытага тыпу (выбраць правільнае сцверджанне, выбраць правільныя варыянты адказу), тэставыя заданні адкрытага тыпу (завяршыць фармуліроўку, запісаць адказ на пытанне). Разам з тым прапаную вучням паспрабаваць самастойна скласці тэсты. На этапе дамашняга задання вучняў прашу паўтарыць раней вывучаныя правілы, выканаць фанетычныя, марфемныя, словаўтваральныя, марфалагічныя або сінтаксічныя разборы, напісаць міні-сачыненне ў пэўным стылі маўлення або падрыхтаваць вуснае выступленне на тэарэтычныя тэмы па мове.

Падрыхтоўка да ЦТ ажыццяўляецца непасрэдна на ўроках беларускай мовы. Разам з тым вучні наведваюць факультатыўныя заняткі, якія праводзяцца ў адпаведнасці з праграмай, зацверджанай Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь. Факультатыўныя заняткі дазваляюць развіваць інтэлектуальныя і творчыя здольнасці дзяцей, удасканалюць навыкі самастойнай працы, абуджаць цікавасць да роднай мовы. Праграма факультатыўных заняткаў “Практыкум па беларускай мове” прызначана для вучняў 10-11 класаў і накіравана на паўтарэнне, падагульненне і сістэматызацыю звестак па раздзелах школьнага курса. Праграма прадугледжвае падачу матэрыялу буйнымі блокамi, якія адлюстроўваюць працэс сістэматызацыі па трох напрамках: 1) спачатку паўтараюцца і паглыбляюцца звесткі пра моўныя з’явы, уключаныя ў пэўны блок; 2) затым разглядаецца функцыянаванне моўных з’яў у сказах і тэкстах, засвойваюцца адпаведныя нормы культуры маўлення; 3) паўтараюцца звесткі па арфаграфіі або пунктуацыі, якія маюць арганічныя сувязі з моўным матэрыялам раздзела.

Мэта факультатыўных заняткаў -- сістэматызацыя і паглыбленне ведаў і ўменняў па беларускай мове на аснове вывучанага ў 5-9 класах і падрыхтоўка вучняў да выпускнога экзамену і цэнтралізаванага тэсціравання.

Акрамя таго для больш якаснай падрыхтоўкі ў школе ажыццяўляецца аказанне дадатковых адукацыйных паслуг на платнай аснове. На гэтых занятках галоўная задача не толькі паўтараць тэарэтычныя звесткі, але і адпрацаваць уменні прымяняць вывучаныя правілы на практыцы, працаваць з тэстамі па беларускай мове. На самым першым занятку вучні выконваюць

уводны тэст, што дае магчымасць прааналізаваць памылкі і выявіць прабелы па тэмах. Вядуцца карты вучэбных дасягненняў вучняў, улік прабелаў у ведах. Вучні імкнуцца самастойна набыць зборнікі тэстаў і на занятках як мага больш трэніравацца. Рашаюць тэсты “і па вертыкалі, і па гарызанталі”. На прыклад, паўтарылі тэму “Правапіс У і Ў” і рашаюць толькі трэцяе заданне ў 10 або 50 варыянтах. Разам з тым вучні вучацца запаўняць бланкі з адказамі. Вельмі важна навучыць дзяцей правільна размяркоўваць час пры выкананні тэставых заданняў, умець пераключаць увагу з адной тэмы на другую. На такіх занятках вучні не толькі адпрацоўваюць уменні і навыкі, але і атрымліваюць псіхалагічныя парады:

- Спакойна абдумаць пытанні;
- Рацыянальна выкарыстаць адведзены час: спачатку выканаць тыя заданні, якія пададуцца больш простымі, пасля – больш складаныя;
- Не спяшацца з адказамі, уважліва чытаць заданні;
- Правільна і дакладна запісваць адказы ў бланк, не спяшаючыся запаўняць яго адразу; лепш гэта зрабіць пасля праверкі задання.

Штогод вучні 5-11 класаў прымаюць удзел у дыягнастычным тэсціраванні. Выпускнікі спрабуюць свае сілы ва ўсіх этапах РТ. Гэта дае магчымасць набыць вопыт саманазірання і аптымальнай самарэгуляцыі часу, адведзенага на тэсціраванне.

Экзамен у любой форме – сітуацыя экстрэмальная, таму выпускнікам важна псіхалагічна падрыхтавацца да гэтага: унушыць сабе пазітыўныя адносіны да будучых іспытаў, навучыцца канцэнтраваць увагу, кантраляваць свае эмоцыі.

Дадатак

Акцэнталагічная хвілінка

На першы склад	На другі склад	На трэці склад	На чацвёрты склад
1	2	3	4
Ар-куш Ву-дзіць Ву-сы Вы-па-дак Дзе-яч Жаль-ба За-га-ра-дка За-га-дзя За-груд-кі За-саў-ка За-слан-ка Звы-чай І-ка-на-піс І-каць	А-бе-руч аб’-і-нець аб-раз аб-руч аг-рэст а-кунь а-ра-хіс бар-мен блу-каць бы-лі вяр-ба глі-ня-ны да-сле-да-ва-нне да-сы-та	А-дзі-на-ццаць Ал-фа-віт А-ржа-ны Буль-бя-ны Гва-здзі-кі Гра-ма-дзя-нін Да-га-вор Да-ку-мент Ды-спан-сер Ды-я-мент Е-рэ-тык Жа-лю-зі Жу-ра-вель Жы-цця-піс	Ад-на-са-стаў-ле-ны Ме-ды-ка-мен-ты Прэ-мі-ра-ваць Са-да-ві-на

Кру-пы	дэ-фіс	Зба-жы-на	
Ку-хар	жы-лі	І-льня-ны	
Ло-пух	за-ня-тасць	Ін-стру-мент	
Мар-мур	зна-хар	Ка-лі-гра-фі-я	
Ме-зе-нец	і-гу-мен	Ка-ра-бель	
Мы-сле-нне	і-мя	Ка-та-лог	
На-глу-ха	ін-дус-тры-я	Кра-пі-ва	
Пер-шы-нец	ін-сульт	Кру-пя-ны	
Пры-від	кам-бай-нер	Кры-ві-чы	
Пур-пур	ка-мель	Ку-лі-на-ры-я	
Рэ-мень	каў-чук	Ма-га-зін	
Рэ-ша-та	квар-тал	Ме-та-лур-гі-я	
Сла-бы	кры-ху	На-ві-на	
Спі-на	ма-ляр	Не-кра-лог	
Сэр-віс	на-зва-ны	Пад-па-рад-ка-	
Пры-я-цель	па-кры-ху	ва-насць	
Ха-бар	пар-тэр	Па-сла-нец	
Ста-тус	(на) пра-ця-гу	Сан-ты-метр	
Ста-ту-я	Пры-ня-та	Ук-ра-і-нец	
Ту-фель	Ра-куш-ка	Хры-сці-я-нін	
Фор-зац	Сер-віз	Ча-тыр-на-ццаць	
Фур-ман	Сі-вы	Шэсць-дзя-сят	
Цэн-тнер	Фар-тух		

Уводны тэст па тэме “Сінтаксічныя канструкцыі з чужой мовай”

A1. Адзначце сказы, у якіх простая мова аформлена правільна:

- 1) “Любіце сваю зямлю аддана і да канца”, - слухна пісаў У. Караткевіч. - “Іншай вам не дадзена, ды і не патрэбна”.
- 2) “Што, добра рыба клявала?”, - спытаў Андрэй.
- 3) “Скажыце, -- залюбаваўшыся палацам, спытаў Рыгор, -- ці доўга яго будавалі?”
- 4) “Вам нялёгка зразумець, -- адказала маці : -- Вы, апроч радасці і шчасця, нічога ў жыцці не бачылі”.
- 5) І я шукаў удзякі словы, казаў іх шчыра, без прыкрас: “Дзень добры вам, лясы, дубровы!”

A2. Адзначце сказы, якія трэба аформіць, як паказана на схеме:

“П, -- а. -- П”.

- 1) Хаця б чаго не здарылася з непакоем думаю я трэба збегаць дзя сястры, мо вярнулася ўжо.
- 2) Далёка пойдзеш, хлопча, з такім розумам павольна прамовіў дзед і дадаў калі характар твой табе не перашкодзіць.

- 3) Сядайце дзядзька! гукнуў я чалавека, адчыніўшы дзверцы машыны падвяжэм да Жытніцы.
- 4) Вось так мы жывём сціпла прамовіла Таццяна вы заходзьце, не стойце ў парозе.
- 5) Я ведаю, што трэба рабіць рашуча сказаў Толік найперш неабходна супакойца, бо паніка цяпер – наш першы вораг.

А3. Адзначце сказы, якія трэба аформіць, як паказана на схеме:

“П, -- а, -- п”.

- 1) Што з табой, дзіцятка? (П,п)яшчотна гаварыла Каця ты спалохаўся?
- 2) Чытай, мой хлопчык пачынаў свае павучанні стары кнігі вучаць, як трэба жыць на зямлі.
- 3) Я думаю сказаў Адам Ягоравіч, гледзячы сыну ў вочы табе будзе лепш за ўсё паступіць у наш Яраслаўскі юрыдычны ліцэй і забяспечыць сабе тым самым прыстойную адукацыю і далейшае становішча ў жыцці.
- 4) Запаведнік на рацэ Бярэзіне кажа дырэктар быў створаны ў 1925 годзе.
- 5) Яшчэ гадоў пяць пажывеш у горадзе і не толькі баравіка, а і казляка не знойдзеш кпіць з мяне бацька, а пасля павучае лес – не кніжка, сеў ды чытай. Тут усё бачыць, разгадваць трэба.

А4 . Якая схема адпавядае пастаноўцы знакаў прыпынку ў прапанаваным сказе з прастай мовай?

Дазвольце збольшага паказаць план сказаў Дубавец і , не чакаючы дазволу, пачаў (А, а)перацыя прызначана на 21.00.

- 1) “П, -- а, -- П”.
- 2) “П? – а: П”.
- 3) “П”, -- а, --“П”.
- 4) “П, -- а: --П”.
- 5) “П, -- а, -- п”.

А5. Адзначце сказы, якія адпавядаюць схеме: “П”, -- а.

- 1) Вы надоўга да нас спыталася Маруся, саромеючыся гэтага “вы”.
- 2) Не, не прыйдзе ён: яму не да мяне цяпер пераконвала сама сябе Алена.
- 3) Малому дык усё можна, а як мне нічога ціхенька, каб не пачула маці, бурчэў Сашка.
- 4) Калі вернемся дадому то абавязкова патэлефануем запэўніў Ірыну Костусь і дадаў калі нішто не перашкодзіць.
- 5) Успаміналіся словы дзеда Гаўрылы трэба жыць не толькі сэрцам, але і розумам

Праверачны тэст па тэме “Гукі і літары. Асаблівасці вымаўлення галосных і зычных”. 10 клас.

Варыянт1

1. Выпішыце словы, у якіх вымаўляюцца падоўжаныя гукі [ч], [ц], [ц’],[с’],[ш].

Адчарціць, паадчыняць, адцерці, падцмокванне, адценне, адчайны, адчальваць, адчапны, адчувальны, адчуць, адшапацець, падцёк, падчапіцца, падчас, падшыты, вітацца, ламачча, мецца-сапрапа, дванаццаццю, сшытак.

2. Выпішыце словы, вымаўленне, якіх не супадае з напісаннем.

Лічба, маска, агенчык, у радасці, бясколерны, гісторыя, снег, кампасны, збуцвелы, злёжку, барацьбіт.

3. Выпішыце словы з мяккімі гукамі [з'], [с'].

Званочкі, касьба, без верху, згіб, здаць, кузня, насеяць, нарэшце, наследнік, схематычны, наспех, насміхацца, расчапіцца, сінаніміка, скіба.

4. Выпішыце словы, у якіх літары дз і дж абазначаюць два гукі.

Ураджай, аджыць, медзь, дзесьці, дажджлівы, хадзьба, аджынаць, адзінокі, адзвоньваць, адзначыць, адзічэць, адзіночны, аджартавацца.

5. Выпішыце словы, у якіх літары я, ё, е, ю абазначаюць два гукі.

Песня, ад'езд, калье, лётаць, паядынак, пад'язны, шчаўе, лью, ёмістасць, куп'ё, клён, баяцца, ёлка, юліць, салаўя, беспрацоўе, бяссэнсіца.

“Склад слова. Словаўтварэнне і арфаграфія” 6 клас

Тэст 1

Устаўце ў правілах прапушчаныя словы:

- 1) Пры словаўтварэнні ад аднаго слова ўтвараюцца словы, якія маюць толькі агульную частку слова. Гэтыя словы называюцца.....
- 2) Пры словазмяненні ад аднаго слова ўтвараюцца.....
Лексічнае значэнне такіх слоў не змяняецца.
- 3) Пералічыце ўсе вядомыя вам марфемы.....
- 4) Змяненне гукі ў аснове аднакаранёвых слоў і форм аднаго і таго ж слова называецца.....
- 5) Правапіс літар з і с у прыстаўках залежыць ад....., калі карань пачынаецца з..... пішацца з, а калі з..... -- пішацца с.
- 6) Літары б і д у прыстаўках пішуцца.....
- 7) Пасля прыставак замест каранёвага і пішацца і, ы або й: ы пішацца, калі, і пішацца, калі....., й пішацца, калі.....
- 8) Перлічыце спосабы словаўтварэння:.....
- 9) У складаных словах можа ўзнікаць пабочны націск. Пабочны націск узнікае, калі..... Пад націскам пішуцца галосныя.....
- 10) Словы, якія ўтварыліся аб'яднаннем частак слоў, называюцца....., напрыклад,.....

Праверачная работа па тэме “Прыслоўе”

Варыянт 1

1. Спішыце, падкрэсліце ў сказах прыслоўі як члены сказа

- 1) Уночы сёння вішні расцвілі.
- 2) Згараха дзед Талаш кінуўся на жалнераў.
- 3) Па небе шпаркія воблакі бягуць здалёк і зблізку.
- 4) У адлігу больш ярка ззяюць вострыя грані сняжынак.
- 5) Рунь зусім вымакла ўвесну.

2. Устаноўце адпаведнасць паміж фразеалагізмамі з левага слупка і іх лексічным значэннем з правага слупка:

1) душа ў душу	1) без сведак
2) з макава зерне	2) вельмі дружна
3) з вока на вока	3) зусім блізка
4) рукой падаць	4) з самага даўняга часу
5) спакон вякоў	5) зусім мала

3. Спішыце, падкрэсліце ў сказах, дзе ёсць, прэдыкатыўныя прыслоўі як члены сказа.

- 1) На душы было лёгка і добра.
- 2) Пасля першых халодных дажджоў пацяплела.
- 3) Увесь урок Міша сядзеў ціха.
- 4) Наш цягнік адыходзіць апоўначы.
- 5) Ветрана з ранку да вечара.

4. Знайдзіце прыслоўі, якія адносяцца не да той групы (разраду). Вызначце, да якой групы яны павінны належаць.

месца	часу	спосабу дзеяння
Уперадзе	Зроду	Насцеж
Зверху	Тройчы	Нязручна
паплеч	спрадвеку	навек

5. Запішыце адпаведныя формы ступеней параўнання прыслоўяў

Зыходная форма	Вышэйшая ступень	Найвышэйшая ступень
	простая	складаная
Дрэнна		
ярка		

Арфаграфічная хвілінка

Заданне: устаўце патрэбныя літары.

Ра..чоска, паро.., пры да..цэ, францу..кі, па..кладка, ісці (з,с) поля,
бе..падстаўны, гара..кі, дзе (ж,ш)ка, пера.. хатай, у(с,ш)чапіць, кро(х,г)кі,
падно..чык, выру(б,п)ка, у(с,ш)чэнт.

Выніковы тэст па тэме “Аднасастаўныя сказы”

Устанавіце адпаведнасць паміж сказамі і іх відамі. Адказ запішыце ў выглядзе літар і лічбаў.

В1

А. Багацце лесу. Б. Адстукай, вецер, мне дэпешу кляновым голлем на акне. В. Баравікі былі пахучымі, мясістымі. Г. Варанае больш прыносіць карысці, чым печанае.	1. Двухсастаўны, развіты. 2. Двухсастаўны, неразвіты. 3. Назыўны, развіты. 4. Безасабовы. 5. Пэўна-асабовы
---	--

В2

А. Сінейце, васількі, на радасць жыту і людзям. Б. Рэха здавалася жывым, ахрыплым. В. Веласіпед брата. Г. Добрае павінна намі кіраваць.	1. Двухсастаўны, развіты. 2. Двухсастаўны, неразвіты. 3. Назыўны, развіты. 4. Безасабовы. 5. Пэўна-асабовы
--	--

В3

А. Прыходзьце, родныя палескія мясціны, у сны мае салодкія. Б. Будучае многіх цікавіць. В. Бярлога мядзведзя. Г. Мелодыя была душэўная, захапляльная.	1. Двухсастаўны, развіты. 2. Двухсастаўны, неразвіты. 3. Назыўны, развіты. 4. Безасабовы. 5. Пэўна-асабовы
--	--

В4.

А. Не шукай, сыночку, дзеўку ў цянёчку ці ў караголзе, а шукай у агародзе. Б. Кнігі сяброўкі. В. Настрой рабіўся дзіўным, жыццярадасным. Г. Многае ў прыродзе гаварыла пра надыход вясны.	1. Двухсастаўны, развіты. 2. Двухсастаўны, неразвіты. 3. Назыўны, развіты. 4. Безасабовы. 5. Пэўна-асабовы
---	---

В5.

А. Вершы Цёткі. Б. Гучы, дзіцячы смех вясёлы, над Радзімай, над зямлёй! В. Мора становілася спакойным, ласкавым. Г. Мокрае на сонцы хутка высахла.	1. Двухсастаўны, развіты. 2. Двухсастаўны, неразвіты. 3. Назыўны, развіты. 4. Безасабовы. 5. Пэўна-асабовы
--	---

Слоўнікавы дыктант

Вуліца Уральская, сказаць уголас, вялікі акварыум, дачушка-ўцеха, паездка ва Узбекістан, паэма “Новая зямля” ўзвялічвае чалавека працы, кантрольна-ўліковы, жанчына-ўрач, аўтасалон, гучыць “Рэчанька” ў цішыні, паўкраінску, дзядзька Усцін, пачаў усміхацца, паўднёва-ўсходні, калёквіум, кансіліум, нізіна-ўпадзіна, соус, вопытны архіварыус, лінолеум, афіцыйна-ўрачысты прыём, дарога гладкая, уезджаная.

Шляхі і спосабы павышэння якасці ведаў вучняў у ходзе падрыхтоўкі да выніковай атэстацыі і цэнтралізаванага тэсціравання

*Пячэрская Таццяна Міхайлаўна,
настаўнік беларускай мовы і
літаратуры
Дзяржаўнай ўстановы адукацыі
«Сярэдняя школа № 3 г.Калінкавічы»*

Адносіны вучняў да любога прадмета шмат у чым залежаць ад педагагічнага майстэрства настаўніка. Якім павінен быць настаўнік роднай мовы? Якімі павінны быць яго ўрокі, каб вучні ішлі на іх з радасцю? Як зрабіць, каб дзеці ведалі не толькі родную мову, але і былі яе шчырымі прыхільнікамі і абаронцамі. Відаць, не памылюся, калі скажу, што практычная методыка – гэта заўсёды творчасць. Пспех у выкладанні мовы, глыбокія і якасныя веды ў вучняў будуць тады, калі настаўнік думае, шукае, разважае, супастаўляе.

Шукаць шляхі павышэння эфектыўнасці ўрока, абуджаць дапытлівасць вучня, павышаць яго цікавасць да вучэбнага матэрыялу – вось у чым бачу сваю задачу. Радасна, калі вучні творча пішуць сачыненні, пераказы, абгрунтавана адказваюць на пытанні і заданні тэкстаў. Значыць іх навучылі думаць, разважаць, выказвацца.

Сёння выкладанне беларускай мовы ва ўмовах білінгвізму выклікае пэўныя цяжкасці. Настаўнік-філолаг для вучняў – гэта адзіны ўзор жывой мовы, бо дома большасць вучняў мае іншае моўнае асяроддзе. Таму надзвычай важна, каб моўная асоба настаўніка адпавядала самым высокім стандартам. У ідэале асоба настаўніка павінна вызначацца высокай моўнай культурай, кампетэнцыяй і дасканаласцю развітым педагагічным суразмоўніцтвам. З гэтага вынікае, што настаўніку неабходна значную ўвагу ўдзяляць самаадукацыі, пастаянна знаходзіцца ў творчым пошуку, імкнуцца да самаўдасканалення. Шэраг аб'ектыўных і суб'ектыўных прычын патрабуе павысіць цікавасць да беларускай мовы.

Працуючы доўгі час у школе, я пастаянна задаюся пытаннем: як жа арганізаваць урок, каб ён садзейнічаў рэалізацыі асноўнай мэты навучання беларускай мове – выхаванню і развіццю моўнай асобы? Як пры невялікай колькасці вучэбных гадзін, адведзеных на вывучэнне мовы, ды яшчэ ва ўмовах білінгвізму падрыхтаваць вучняў да экзаменаў і цэнтралізаванага тэсціравання, зрабіць вучняў нацыянальна свядомымі і высокамаральнымі асобамі? Як зрабіць, якімі шляхамі пайсці, каб дзеці не толькі вывучалі родную мову ў школе, а каб яна з'яўлялася і рэальным сродкам зносін. Час,

які застаўся для вучобы ў школе, многія з вучняў, пэўна, выкарыстоўваюць для паглыблення і сістэматызацыі ведаў па беларускай мове.

Для рэалізацыі гэтай мэты выкарыстоўваю разнастайныя формы работы з вучнямі. Ва ўмовах масавага беларуска-рускага білінгвізму вельмі важна вызначыць тыя рысы, якімі характарызуецца беларуская мова ў параўнанні з рускай, каб не дапускаць памылак падчас карыстання або беларускай, або рускай мовамі.

Уся мая работа накіравана на фарміраванне ў вучняў грамадзянскай самасвядомасці і пачуцця нацыянальнай годнасці за сваю Радзіму, мову, народ.

З гэтай мэтай кожны ўрок мовы я пачынаю арфаграфічнай хвілінкай. Пры правядзенні арфаграфічных пяціхвілінак выкарыстоўваюцца міжпрадметныя сувязі, калі вучні робяць пераклад з рускай мовы на беларускую і параўноўваюць правапіс.

1. Правапіс д-дз, т-ц.

Запісаць словы па-беларуску, вызначыць адрозненні ў параўнанні з правапісам рускай мовы (адсутнасць “дзекання” і “цекання”).

Бригадир, подвиг, диверсия, диктант, тенор, этюд, университет, двести, медведь, диплом.

2. Правапіс спалучэнняў галосных у запазычаных словах.

Запісаць словы па-беларуску, вызначыць адрозненні ў параўнанні з правапісам рускай мовы.

Авиация, диалект, диалог, гениальный, патриот, биология, меридиан, диета, радио, клиент, йогурт, район, майор.

3. Правапіс падоўжаных зычных.

Запісаць словы па-беларуску, вызначыць адрозненні ў параўнанні з правапісам рускай мовы (адсутнасць падоўжаных зычных).

Солью, ночью, жильё, избавление, карканье, коренья, мольба, нагибаться, обещание, пение, перекрёсток, согласиться.

4. Правапіс галосных е, ё, я.(наяўнасць “якання” – пераходу ў першым складзе перад націскам гукаў о, э у гук а пасля мяккіх зычных у словах славянскага паходжання.

Запісаць словы па-беларуску, вызначыць адрозненні ў параўнанні з правапісам рускай мовы (адсутнасць “якання”).

Земля, весна, зелёный, сегодня, седок, селёдка, селение, цветной, неметь, метель.

5. Запішыце словазлучэнні па-беларуску, прааналізуйце асаблівасці іх будовы ў рускай і беларускай мовах.

Шутить над приятелем - ... ; необходимо увлечь детей спортом - ... ; Сергей увлёкся Ольгой -; взывать к сознательности - ... ; ухаживание за девушкой - ... ; не пренебрегайте советами старших - ... ; издеваться над животным -

6. Да рускіх словазлучэнняў падбярыце і запішыце беларускія адпаведнікі.

Предвечернее время - ... , булыжная мостовая - ... , падающая звезда - ... , парное молоко - ... , лягушечья икра - ... , дерзко отважный человек - ... , завершение уборки картофеля - ... , ветреная мельница -

7. Перакласці на беларускую мову, паставіць націскі, вызначыць словы, у якіх у параўнанні з рускай мовай адрозніваецца пастаноўка націску.

Дочиста –	глиняный –
арест –	добежать –
алмаз –	крапива –
аир –	иней –
спина –	сплести –
донизу –	

8. Да прыведзеных рускіх фразеалагізмаў запішыце беларускія адпаведнікі.

Пустить по миру –
Прикусить язык –
Олух царя небесного –
Реветь белугой –
Мухи не обидит –
Нести ахиною –
Намать холку - .

На практыцы я пераканалася, што вельмі карысным і дзейным сродкам пры правядзенні арфаграфічных хвілінак з’яўляецца такі прыём, як стварэнне псіхалагічнага настрою. Напрыклад, правапіс вялікай літары ў аднаслоўных уласных назвах і першага слова ў састаўных назвах дзяржаўных, традыцыйных і рэлігійных свят. Я пачынаю арфаграфічную хвілінку вершам Н.Гілевіча “Святочны, старажытны дух калядны...”, у якім аўтар заклікае не губляць сувязь пакаленняў, захоўваць памяць пра мінулае. Дух Каляд – сімвал мінулых традыцый нашых продкаў:

Святочны, старажытны дух калядны,
Магічны дух язычніцкіх акрас,
Смалення дух, дух кміну і каляндры,
Дух на шасце падвешаных каўбас,
Калісьці ўсёмагутны, усеўладны,
Што ж на куццю ты не збіраеш нас?
Як неўпрыкмет ты выветрыўся, дух,

І з нашых хат, і з нашых песень-дум.

Далей пажадана распавесці пра тое, што верш быў напісаны ў 1974 годзе, калі атэістычныя погляды пераважалі над верай, калі ўсё, што звязана з рэлігіяй, адмаўлялася.

Пытанні:

-Як, на вашу думку, пісаліся словы, звязаныя з рэлігіяй, у гады панавання атэізму?

-Як змяніліся адносіны да веры ў наш час?

-Як у адпаведнасці з гэтым змяніўся правапіс аднаслоўных уласных назваў і першага слова ў састаўных назвах традыцыйных і рэлігійных свят?

Напрыклад:

Было	Павінна быць
багародзіца	Багародзіца, Маці Божая
бог	Бог
благавешчанне	Благавешчанне, Звеставанне
вербная субота	Вербная субота
вялікі пост	Вялікі пост
дзяды	Дзяды
каляды	Каляды
крыж гасподні	Крыж гасподні

Галоўная задача вучняў – засвоіць сучасныя нормы правапісу, павысіць арфаграфічную пісьменнасць, развіваць і ўдасканальваць культуру пісьма. Таму на сваіх уроках акрамя арфаграфічных хвілінак праводжу і лінгвістычныя хвілінкі.

Напрыклад:

- Да запазычаных слоў запішыце беларускамоўныя сінонімы.

Рэзюме – заключэнне, вывад; эмоцыя – пачуццё;

легенда – паданне; эталон – узор;

інтэлект – розум; рэфрэн – паўтор;

мемуары – успаміны; аргумент – довад.

Можна на дошцы запісаць словы, правапіс якіх неабходна запомніць; калі лексічнае значэнне слова вучні не ведаюць, выкарыстаць тлумачальныя слоўнікі.

Напрыклад:

1. **Трыя** – ансамбль з трох выканаўцаў, а таксама музычны твор для такога ансамбля.

Радэа – спаборніцтва каўбояў у верхавой яздзе, ва ўтаймаванні дзікага каня.

Парэа – пляжная хустка, якая павязваецца на талію.

Партфолія – папка з наборам матэрыялаў, якія прадстаўляюцца патэнцыяльнаму працадаўцу з мэтай прадэманстраваць дасягненні, набыткі ў пэўнай галіне.

1. У кожнай пары слоў параўнаць лексічнае значэнне першага слова з лексічным значэннем другога, чаму змянілася значэнне слова?

Набор – наборшчык; ракета – ракетчык; трактар – трактарыст; біць – разбіць; ход – выхад, уваход і г.д.

2. Да слоў стары, святло, званок, сад падабраць аднакарэнныя словы, якія адносяцца да розных часцін мовы, растлумачыць іх лексічнае значэнне.

Словы для выкарыстання: старэць, старасць, асвятляць, свяціцца, званочак, зазваніць, перазвон, садзіць, садок, палісаднік.

3. Назваць амонімы і вызначыць, якой часцінай мовы яны выражаны: Ручная піла, піла чай; касы дождж, няма касы, заплесці касу.

Прыманню на ўроках і элементы гульнівай тэхналогіі. Вучням на ўроках мовы прапануюцца лінгвістычныя гульні “Рэшата”, “Ад аднаго да другога”, “Пятае лішняе”, крыжаванкі, лінгвістычныя задачы і інш.

-Гульня “Рэшата”

Словы з літарай я замест кропак запішыце ў левы слупок, з е – у правы. Хто “прасее” хутчэй і без памылак, той і пераможа.

Земл..праходзец, земл..робства, земл..мер, земл..капалка, земл..знаўства, земл..рыйка, земл..чарпалка, земл..карыстальнік, земл..ўладанне, земл..ўласнік.

Практыка паказвае, што выкарыстанне элементаў гульнівай тэхналогіі на ўроках беларускай мовы павышае якасць ведаў і, самае галоўнае, вучыць прымяняць веды, атрыманыя на ўроках, у нестандартных сітуацыях, фарміруе творчае мышленне.

На сучасным этапе ў цэнтры ўвагі знаходзіцца вучань як асоба, які, авалодаўшы літаратурнай беларускай мовай, можа лёгка і дакладна ўспрымаць змест чужога выказвання і весці актыўную маўленчую дзейнасць. Таму цэнтральнае месца на кожным уроку беларускай мовы займае тэкст, які выступае ў якасці асноўнага сродку навучання, а таксама выхавання асобы. Іншымі словамі, тэкст з’яўляецца ў навучанні беларускай мове асноўным дыдактычным матэрыялам.

Для развіцця маўленчых уменняў і навыкаў прапаноўваю заданні на ўспрыманне, разуменне, трансфармацыю, стварэнне і пісьмовае афармленне тэкстаў розных стыляў, тыпаў і жанраў. Засвойваючы правілы пабудовы маўлення, вучні авалодваюць лагічнасцю, дакладнасцю, выразнасцю, дарэчнасцю.

Заданні:

1. Вызначыць стыль, тып маўлення;
2. Вызначыць сродкі сувязі пры дапамозе якіх звязаны 8-ы і 9-ы сказы тэксту;
3. Знайсці ў тэксце словы, у якіх адбываецца асіміляцыя (прыпадабненне) зычных гукаў;

4. Знайсці ў тэксце словы, утвораныя бяссуфіксным, прыставачна-суфіксальным спосабам;
5. Знайдзіце назоўнікі і пастаўце іх форме роднага і давальнага склону адзіночнага ліку;
6. Знайдзіце дзеясловы і пастаўце іх у неазначальнай форме;
7. Ад дзеясловаў утварыце поўныя дзеепрыметнікі ў форме назоўнага склону множнага ліку;
8. Да слова “спадчына” падбярыце сінанімы і г. д.

Праца з тэкстамі разнастайнай тэматыкі і жанрава-стылёвай прыналежнасці прымушае вучняў думаць, перажываць, аналізаваць.

Тэксты як дыдактычны матэрыял выкарыстоўваюцца на кожным уроку. Але пад дыдактычным матэрыялам маюцца на ўвазе не толькі тэксты. Гэта і практыкаванні з асобнымі падобранымі сказамі, гэта і карткі, гэта сувязь урокаў літаратуры і мовы.

2. Устаўце сэнсавую адпаведнасць паміж падкрэсленымі ў сказах словамі і фразеалагізмамі.

А. Бабуля частавала мяне чаем, завараным на травах, мёдам, малінавым варэннем, і таму праз два дні я ўжо быў здоровы. Б. Конь, адчуўшы, што яго гаспадар задрамаў, спачатку ішоў павольна дарогай, а потым збочыў і стаў скубці траўку. В. За месяц фальклорнай практыкі мы наведалі шмат вёсак і ўсюды сустрэкалі таленавітых людзей. Г. Наша вялікая сям’я ніколі не жыла багата, затое заўсёды дружна.	1. Нага за нагу. 2. На нагах. 3. Нага не ступала. 4. На кожным кроку. 5. На шырокую нагу.
---	---

3. Устаўце адпаведнасць паміж падкрэсленымі ў сказах словамі і іх часцінамоўнай характарыстыкай.

А. сустрэкаюць па адзенні, але праводзяць па розуме. Б. Рука вядзе, вядзе пяро, а з-пад пяра – радкі пра восень. В. Пасля маланкі так грымнула, што аж у вушах залягло. Г. Мець бы жаданне, а праца заўжды будзе.	1. Формаўтваральная часціца. 2. Вытворны прыназоўнік. 3. Невытворны прыназоўнік. 4. Падпарадкавальны злучнік. 5. Злучальны злучнік.
---	---

На ўроках мовы вучні працуюць не з літаратурнымі творами, а з іх фрагментамі, што дазваляе весці назіранні над пэўнымі катэгорыямі тэксту, выпрацоўваць у вучняў разуменне тэксту: назіраць за развіццём думкі, узаемазвязанасцю сказаў, роляй моўных сродкаў, якія выконваюць разнастайныя функцыі ў маўленні.

Пры вывучэнні марфалогіі раскрываюцца багатыя тэкстаўтваральныя магчымасці кожнай часціны мовы, гэта значыць, што кожная з іх прымае ўдзел у стварэнні тэксту.

Яшчэ адно патрабаванне да тэксту заключаецца ў тым, каб ён адначасова ўтрымліваў моўны матэрыял для праверкі ведаў па тэме мінулага ўрока і на аснове якога арганізуецца вывучэнне новай тэмы.

Робота з тэкстам робіць урок больш цікавым і карысным для вучняў, садзейнічае не толькі ўзбагачэнню іх слоўнікавага запasu, але і фарміраванню здольнасці ствараць уласныя тэксты.

Таксама на ўроках вучні працуюць з індывідуальнымі заданнямі, якія змешчаны на картках (устаўляюць прапушчаныя літары ў словы, падбіраюць беларускія адпаведнікі да рускіх слоў, правільна запісваюць некаторыя лічэбнікі і г. д.).

Устаўце ў словы прапушчаныя літары

Ж..леза, др..мучы, ш..дэўр, д..рэктар, адр..с, поч..рк, ж..тон, с..кратар, вет..ран, р..монт, гард..роб, р..корд, літ..ратура, др..жаць, п'ед..стал, інт..лект, р..спубліка, майст..р, антр..соль, інж..нер, канц..лярыя, канц..нтрат, кар..спандэнт, д..лікатны, ж..стыкуляцыя, ч..мпіён, ар..шт, інт..рвал, ж..мчужына, інт..лігент, аранж..рэя,бр..зент, лод..р,др..васек.

Устаўце ў складаныя словы прапушчаныя літары

Д..мабудаўніцтва, чырв..нашчокі,ільн..завод, д..ўгачаканы, в..гнетушыцель, ч..рнавусы, бав..ўнаўборка,шкл..пакет, в..страверхі, глыб..каводны, с..нцапёк, п..ўнагалоссе, н..вагодні, ст..метроўка, ст..галосы, ст..годдзе, св..ечасова, св..еасаблівы.

Часта выкарыстоўваю тэсты, што дапамагае вызначыць узровень ведаў вучняў, іх праблемы ў авалоданні тэарэтычным матэрыялам. А гэта важна для карэкціроўкі працы па засваенні даннай тэмы. Напрыклад:

Тэст па тэме “Аднасастаўныя сказы”

1. Устаноўце адпаведнасць паміж аднасастаўнымі сказамі і іх тыпам.
 - А. Спыніся, апусці на зямлю кошык і не спяшайся з нажом.
 - Б. Цяжка адарваць вочы ад казачнай прыгажосці.
 - В. Яго паклікалі першы раз.
 - Г. Стромкія калодзежныя жураўлі.
 1. Безасабовы.
 2. Няпэўна-асабовы.
 3. Абагульнена-асабовы.
 4. Пэўна-асабовы.
 5. Назыўны.
2. Знайдзіце аднасастаўны сказ і выпішыце яго граматычную аснову.
 - 1) Надвор'е на возеры няўстойлівае.
 - 2) Імшыстыя, сухадольныя саснякі.
 - 3) І вакол цішыня.
 - 4) Быў ціхі сонечны дзянёк.
 - 5) Беларусь, мая маці! Ты будзеш, адзіная, жыць!
3. Вызначце тып аднасастаўнога сказа.

Нямала ў белавежскіх лясах цецерукоў, рабчыкаў, курапатак, а на рэчках, балотах – дзікіх качак, жораваў, буслоў...
4. Устаноўце адпаведнасць паміж аднасастаўнымі сказамі і іх тыпам.
 - А. На даляглядзе – горы.
 1. Пэўна-асабовы.

Б. Глядзі ж чакай мяне.
В. Твару дзяўчыны не было відаць.
Г. Нечаканая дзіўная фантазія.

2. Назыўны.
3. Абагульнена-асабовы.
4. Безасабовы.
5. Двухсастаўны.

5. Устаноўце адпаведнасць паміж выказнікамі ў безасабовых сказах і спосабамі іх выражэння.

А. Добра ў лесе зімою!

1. Безасабовы дзеяслоў.

Б. Ноччу лужыны зацягвала скарынкай лёду.

2. Інфінітыў.

В. Ноччу месячнай не спіцца.

3. Прыслоўе са значэннем стану.

Г. Не злічыць у небе зор.

4. Асабовы дзеяслоў у безасабовым значэнні.

5. Прыслоўе са значэннем стану+ інфінітыў.

Тэст на правапіс галосных о, э, а.

А1. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару **а**:

1) пад_браны;

4) р_зультат;

2) выс_кародны;

5) д_мабудаўніцтва.

3) адр_с;

А2. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару **а**:

1) бухгалт_р;

4) т_рміновы;

2) мн_гапакаёвы;

5) н_вабранец.

3) с_званы;

А3. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару **а**:

1) т_матыка;

4) в_дараспыленне;

2) с_крэт;

5) д_брадзейны.

3) перавар_ны;

А4. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару **а**:

1) в_гнетрывалы;

4) загат_ваны;

2) р_жым;

5) лат_рэя.

3) д_братворны;

А5. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару **а**:

1) выс_кадаходны;

4) майст_р;

2) р_дактар;

5) раз_рваны.

3) мн_галюдны;

А6. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару **а**:

1) мн_гажанравы;

4) выс_кагуманны;

2) ц_нтральны;

5) літ_ратура.

3) падрыхт_ваны;

А7. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару **а**:

1) апл_чаны;

4) выс_кагорны;

2) р_цэпт;

5) н_ванароджаны.

3) с_кратар;

А8. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару **а**:

1) ц_мент;

4) р_монт;

2) выс_кагор'е;

5) н_вапрыдбаны.

3) раз_браны;

А9. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару **а**:

1) шыр_кагабарытны;

4) нагат_ваны;

2) р_гістратура;

5) мн_гавобразны.

3) характ_р;

А10. Адзначце словы, у якіх на месцы пропуску трэба пісаць літару **а**:

1) выс_капробны;

4) т_кстыльны;

2) характ_рыстыка;

5) шыр_капалосы.

3) уз_раны;

Тэсты могуць быць уключаны ва ўсе формы і метады навучання і выкарыстоўвацца на розных этапах навучальнага працэсу для забеспячэння адваротнай сувязі, для кантроля і самакантроля вучняў у працэсе авалодання матэрыялам тэмы.

Пры падрыхтоўцы да экзаменаў, тэсціравання карыстаюся не толькі школьнымі падручнікамі, але і іншымі вучэбнымі дапаможнікамі. Для падагульнення і сістэматызацыі вывучанага прымяняю схемы.

Занятак. Арфаграфія. Правапіс галосных о, э, а ў простых і складаных словах

У словах простых па структуры

1. Літары **о, э ў** беларускіх словах пішуцца пад націскам: в..кны, ш..ры, зайздр..слівы, цуд..ўны, р..дкі. Не пад націскам **о, э** пераходзяць у **а**

.....
.....

2. У іншамоўных словах можа захоўвацца напісанне літар **о, э** не пад націскам:

.....
.....

3. У некаторых беларускіх словах адбываецца чаргаванне **о-ы**: кроў – крыві, крываваы, глотка- глытаць, плот – плысці, гром- грымець, дрогкі- дрыжаць.

4. У іншамоўных словах напісанне галосных літар неабходна запомніць: кратар, лідар, карцар, прынтар, камп'ютар, жэтон, рэформа, тэлефон.

У словах складаных па структуры

Складанае слова складаецца з дзвюх і больш асноў: **шэравокі, добразычлівы**. Напісанне галоснай **о** ці **а ў** першай частцы слова залежыць ад націскуў другой частцы:

калі ў другой частцы **першы склад націскны**, то ў першайне ўзнікае пабочнага націску і **пішацца літара а**: паліклініка, гарналыжны.

Калі ў другой частцы націскны не першы склад, то ў першай частцы слова ўзнікае пабочны націск і пішацца літара **о**: добраахвотна, політэхнічны, чорнавалосы.

Літара **о** пішацца ў першай частцы складанага слова, калі другая частка пачынаецца з **ў**:

вогенўстойлівы, збожжаўборка, водаўстойлівы.

Літара **о** захоўваецца ў складаных словах, першай часткай якіх з'яўляюцца **слова-, што-, фота-, мота- : ш**тодзённы, **ш**томесяц, **ф**отаздымак, **ф**отавыстаўка, **м**отаспорт.

АЛЕ: фатаграфія, матавоз, матацыкл і вытворныя ад іх.

Ёсць словы, напісанне якіх не падпарадкоўваецца гэтаму правілу. Гэта словы-тэрміны мовазнавец, словаформа, работадавец, малочнакіслы, словатворчась, школазнаўства.

Напісанне **літары** э захоўваецца ў першай частцы слова незалежна ад месца націску ў другой: шэравокі, рэдкалесес.

Занятак. Прыслоўе. Ступені параўнання прыслоўяў. Перапіс прыслоўяў

Прыслоўе -

Ступені параўнання маюць толькі якасныя прыслоўі.

Існуе дзве ступені параўнання прыслоўяў: **вышэйшая і найвышэйшая**

вышэйшая ступень

простая

-эй-

-ей-

складаная

больш, менш

найвышэйшая ступень

простая

най- +эй-

най- + -ей-

складаная

найбольш

найменш

цікава-цікавей, **больш цікава**, найцікавей, **найбольш цікава**, цікавей за ўсё
добра-....., дрэнна-....., мала-....., многа-.....
высока-.....

Перапіс прыслоўяў

Разам	Раздзельна	Праз дэфіс
памалу, паціху, патроху, пароўну урассыпную, ушчыльную калісьці, дзесьці звечара, зранку, удзень, уначы злева, справа, збоку, знізу, уверсе, угары, зблізку пакрысе, неўзабаве, увачавідкі наспех, накрыж, назло, насцеж таксама якраз спадцішка	<i>у рэшце рэшт</i> але: у адкрытую <i>з ранку да вечара, над</i> вечар <i>з боку на бок, з нізу гары</i> на віду, на вачах, на славу <i>з разбегу, з ходу, на ляту</i> як след на віду дзень у дзень	даўным-даўно сяды-тады перш-наперш па-руску па-воўчы па-брацку па-свойску па-летняму па-рознаму па-першае калі-небудзь

дахаты, дадому штодзень, штогод удвух, утрых, заадно дагэтуль назаўсёды, навекі, наскрозь (прыйшоўся) даспадобы насуха, наглуха, напралом напярэдадні (свята) <u>назаўтра</u> (пацяплела)	<i>не пад сілу усё роўна, усё адно да хаты (сябра) толькі што, амаль што на двое, на трое на памяць, на жаль усё ж такі на чале (атрада) з часам наўрад ці (адкласці)на заўтра</i>	<i>абы-дзе усё-такі</i>
--	--	-----------------------------

Занятак. Члены сказа. Тыпы аднасастаўных сказаў

Паводле будовы сказы падзяджаюцца на *простыя і складаныя, развітыя і неразвітыя, двухсастаўныя і аднасастаўныя, поўныя і няпоўныя.*

Простыя-

Складаныя-

Развітыя-

Неразвітыя-

Двухсастаўныя-

Аднасастаўныя-

Поўныя-

Няпоўныя-

Члены сказа:

галоўныя і даданыя

дзеінік
выказнік

дапаўненне
азначэнне
акалічнасць

Разбярыце сказы па саставу

- 1) Сёння ў нас цюльпаны ўпрыгожваюць амаль кожны гародчык.
- 2) Мне хочацца дзяўчынцы на памяць падарыць расінку на травінцы, агарачак расы.
- 3) Нашы казкі не толькі цікавыя, але і разумныя.

Віды аднасастаўных сказаў

толькі састаў дзейніка толькі састаў выказніка

назыўныя

*нэўна-асабовыя
нянэўна-асабовыя
абагульненыя-асабовыя
безасабовыя*

Вызначце від аднасастаўных сказаў

Гледзячы на пейзажныя палотны, хочацца блукаць па заснежаных палях, любавацца хараством восеньскіх узлескаў. Грымела і ўранку. Гэтыя грыбы ў нашай мясцовасці называюць куркамі. Вазьміце атлас і прыгледзьцеся да карты (паўднёва) амерыканскай краіны Чылі. Не без хвалявання ўзыходзім на другі паверх дома. У палях у гэты ранні час пуста. Летняя раніца.

Сістэма работы па падрыхтоўцы вучняў да цэнтралізаванага тэсціравання па беларускай мове

*Кошчыц Святлана Аляксееўна
настаўнік беларускай мовы і
літаратуры
Дзяржаўнай ўстановы адукацыі
“Гарочыцкі дзіцячы сад – сярэдняя
школа”*

Цэнтралізаванае тэсціраванне для вучня – гэта аб’ектыўная праверка тэарэтычных ведаў і пэўных практычных уменняў па беларускай мове.

Мае вучні здаюць цэнтралізаванае тэсціраванне, пачынаючы з 2000 года, калі яго толькі пачыналі прымяняць для кантролю ведаў пры паступленні ў некаторыя ВНУ. Дзве мае вучаніцы здалі тэсціраванне на вышэйшы бал 5 (па 5-бальнай сістэме). Спецыяльнай сістэмы падрыхтоўкі да тэсціравання не было. Што ж паспрыяла поспеху? Гэта факультатыўныя заняткі з 5 класа, а затым профіль па беларускай мове, сістэма працы на ўроках, удзел у алімпіядзе. Але галоўнае – неабыхавасць, высокая матываванасць і веданне мовы на камунікатыўным узроўні.

Наступны добры паказчык (56 балаў – 6 вучняў) адбыўся ў 2009 годзе. Гэта таксама быў мой клас. Умовы поспеху аналагічныя. Па-першае, гэта дастатковая колькасць часу. Так, факультатыў па беларускай мове некаторыя з гэтых вучняў наведвалі, пачынаючы з 5 класа. Па-другое, набыццю трывалых тэарэтычных ведаў і выпрацоўцы ўменняў садзейнічала навучанне на павышаным узроўні.

Вынік 2017 года – 57 балаў. Аднак праца з сучаснымі вучнямі, асабліва юнакамі, адрозніваецца ад ранейшай. Праблема заключаецца ў тым, што менавіта тэарэтычныя веды з’яўляюцца асновай падрыхтоўкі да цэнтралізаванага тэсціравання, так як у гэтым выпадку будучы абітурыент зразумее фармулёўку любога задання і паспяхова яго выканае. Але сучаснае пакаленне вучняў аддае перавагу практычным дзеянням, недаацэньваючы тэорыю.

Самай важнай ступенню для падрыхтоўкі да тэсціравання і ўвогуле для выніковай атэстацыі лічу 5-9 класы. Прымаючы пад увагу тое, што неабходна пастаянная матывацыя вучняў, на другой ступені навучання выкарыстоўваю актыўныя метады навучання (выкарыстанне моўнай з’явы ва ўласным маўленні, дыдактычныя гульні, педагагічныя гульнівыя практыкаванні, аналіз канкрэтных сітуацый, рашэнне праблемных задач, навучанне па алгарытме, мазгавая атака (мазгавы штурм), пазакантэкставыя аперацыі з паняццямі, групавая праца, кансультацыі). На другой ступені

навучання важна сфарміраваць у вучняў здольнасць успрымаць і разумець беларускае маўленне, яго сэнс. Гэтаму спрыяе скрупулёзная праца з тэкстам як на ўроках мовы, так і на ўроках літаратуры. Немалаважную ролю іграюць факультатыўныя заняткі, на якіх даю заданні займальнага, творчага характару.

На трэцяй ступені навучання перад вучнямі стаўлю задачу сістэматызацыі тэарэтычных ведаў. Выкарыстоўваю апорныя схемы, табліцы, алгарытмы, прапаную вучням самім скласці на аснове працы з правілам канспекты ў выглядзе схем, табліц, алгарытмаў. Найлепшымі вучэбнымі дапаможнікамі на дадзены момант лічу падручнікі 10 і 11 класаў. У якасці практычнага матэрыялу выкарыстоўваю матэрыялы часопіса “Роднае слова”.

Імкнуся прымяняць формы работы, каб задзейнічаць усе віды ўспрымання і памяці: апорныя схемы ў каляровым выкананні, канспектаванне, залікі па тэорыі. Праводжу хуткую рэфлексію дзейнасці кожнага вучня, пастаянную карэкціроўку. На кожным занятку даю міні-заданне на паўтарэнне тэмы, якая вывучалася даўно. Выкарыстоўваю тэставыя заданні розных гадоў, каб вучні прывыкалі да варыятыўнасці фармулёвак заданняў.

Для паспяховай здачы цэнтралізаванага тэсціравання, як і дзеля агульнага развіцця вучня, удзяляю пастаянную ўвагу фарміраванню культуры маўлення. Назапашаны вялікі шэраг практыкаванняў, прыёмаў па выпрацоўцы ў вучняў арфаэпічных, акцэнталагічных, арфаграфічных, лексічных, марфалагічных, словаўтваральных, сінтаксічных, стылістычных нормаў маўлення, узбагачэнні слоўнікавага запasu вучняў. Гэтую дзейнасць ажыццяўляю пастаянна, на кожным уроку мовы ці літаратуры, а таксама на факультатывах, гуртках, на канікулах.

Станоўча ўплывае на моўнае развіццё вучняў прыцягненне іх да пазакласнай дзейнасці па прадмеце, удзел у алімпіядах, конкурсах. Ствараю ўмовы, каб кожны вучань мог дабіцца цэласнага і якаснага засваення вучэбнага матэрыялу.

Арганізацыйная работа. Неабходна вызначыцца з колам вучняў, якія будуць здаваць цэнтралізаванае тэсціраванне, таму што павінна быць стрыжнявая лінія любых заняткаў. Выяўляю гэта яшчэ напачатку 10 класа (але, бывае, яшчэ раней бачу вучняў, якія захочуць здаваць менавіта беларускую мову). Затым вызначаюся з часам: якія будуць дадатковыя заняткі і ў якой колькасці. У залежнасці ад гэтага складаецца план работы. Работу будую такім чынам: грунтоўна прапрацоўваем тэмы ў межах раздзела; дыягнастычны тэст па раздзеле; дыягнастычны тэст па ўсім курсе (іх праводжу не менш за 4 за год). Дыягнастычны тэст выконваецца на бланках, вынік вылічваю ў працэнтах. лепшыя вынікаў дасягаюць вучні, якія ўдзельнічаюць ва ўсіх этапах рэпетыцыйнага тэсціравання.

Прымаючы пад асаблівую ўвагу адметнасці інтэлекту вучняў, праводжу індывідуальныя заняткі. Так, многім вучням больш падыходзіць

метад трэнажора, калі аднатыпныя заданні выконваюцца некалькі разоў. І хоць вынік такой працы ніжэйшы, чым засваенне ведаў у сістэме, але ён

Прыметнік – самастойная часціна мовы.

Агульнае граматычнае значэнне: абазначае прымету прадмета (які? чый?)

Пачатковая форма – адз. л., м. р., Н. скл.

Лексіка-граматычныя разрады: якасныя, адносныя, прыналежныя.

Змяненне прыметнікаў: па ліках, у адз. ліку – па родах; па склонах.

Сінтаксічная роля: поўныя прыметнікі – азначэнне, выказнік; кароткія – выказнік.

ёсць.

“А найлепшая тая дарога, што вядзе на бацькоўкі парог...”

1. Успомнім.

2. Граматычнае сіта. Размяркуйце па разрадах, папярэдне знайшоўшы граматычныя памылкі:

заўтрашні, сумны, снежаньскі, гарынскі, крышталёвы, карысны, ліловы, Кастусёў, пісьмовы, вырашальны, цесны, сястрын, гарадскі, таварыскі, дзядзькаў, палескі, казацкі, глыбоцкі, таджыкскі, высакародны, бялыніцкі, Пецін, бацькін, Лідаччын, залаты (чалавек), арліны (зрок), жалезныя (нервы).

Прыметнікі якога разраду ўтвараюць ступені параўнання?

Раскажыце пра ўтварэнне прыналежных прыметнікаў у беларускай мове.

Растлумачце правапіс прыметнікаў, утвораных пры дапамозе суфікса –ск-,

3. Успомнім тэорыю:

Не ўтвараюць ступеняў параўнання:

1) прыметнікі, якія абазначаюць нязменныя якасці: *жывы, босы, глухі, сляпы, нямы* і да т. п.

2) прыметнікі, якія называюць масці жывёл: *гняды, буланы, рабы, пярэсты, вараны, русы* і да т. п.

3) прыметнікі, якія абазначаюць колер праз адносіны да прадмета: *вішнёвы, васільковы, крывавы, бэзавы, агністы* і да т. п.

4) складаныя прыметнікі: *светла-шэры, чарнавокі, срэбразвонны, затоена-радасны* і да т. п.

Вышэйшая ступень параўнання:

простая: прыгажэйшы (за, чым) ← прыгожы, глыбейшы (за, чым) ← глыбокі;

састаўная: больш (болей, менш, меней) **глыбокі.**

Найвышэйшая ступень параўнання:

простая: найпрыгажэйшы ← прыгажэйшы, **найглыбейшы** ← глыбейшы;

састаўная: самы (найбольш, найболей, найменш, найменей) **прыгожы.**

Толькі простая форма ступеняў параўнання: *большы, найбольшы, меншы, найменшы, лепшы, найлепшы, горшы, найгоршы.*

Толькі састаўная форма ступеняў параўнання:

- 1) прыметнікі з суфіксамі –уч-, -юч-, -ым-, -ім-: *гаючы, траскучы, любімы* і да т. п.
- 2) прыметнікі з суфіксамі –ат-, -авіт-, -альн-, -лів-, -іст-: *стракаты, хваравіты, мінімальны, прыветлівы, лясісты* і да т. п.
- 3) некаторыя прыметнікі з суфіксамі –к-, -н-: *гаваркі, марозны* і інш.

4. Творчая лабараторыя. Параўнайце:

А) па велічыні: возера Нарач і возера Байкал; возера Нарач і іншыя азёры Беларусі;

Б) па ўзросце: гарады Полацк і Мазыр;

В) па каштоўнасці: золата і серабро; плаціну, золата і серабро;

Г) А _____ В _____ С _____ D _____

5. Папрацуем перакладчыкамі.

Красивейшие места в Беларуси, высочайшая особа, ярчайший пример, добрейший человек, древнейший костёл, глубочайшее уважение.

6. Вясёлы перапынак. Знайдзіце чацвёртае лішняе слова:

А) босы, жывы, рухавы, кульгавы;

Б) цёмны, смачны, вараны;

В) васільковы, бурштынавы, серабрыста-шэры, цёмны.

7. Папрацуем настаўнікамі. Знайсці сказы з граматычнымі памылкамі на ўжыванне ступеняў параўнання прыметнікаў і выправіць гэтыя памылкі.

1. *Самы найлепшы адпачынак – гэта адпачынак на моры.*

2. *Пецеў дзед быў самы глухі ў вёсцы.*

3. *Байкал – самае глыбокае возера ў свеце.*

4. *Наша мова мілагучней многіх моў свету.*

5. *Бульба сёлета лепшая, чым у мінулым годзе.*

6. *Гэта быў самы горшы дзень у жыцці Андрэйкі.*

7. *Найбольш стрыманы ў сям'і быў бацька.*

8. *Летнія дні даўжэй зімовых.*

9. *Самае найпрыгажэйшае лісце бывае ўвосень на асінах.*

10. *Дзядзька Сымон быў менш вусаты за іншых.*

11. *Хахуля – старажытнейшы прадстаўнік айчыннай фаўны.*

8. Лінгвістычны досвед. Чым адрозніваюцца словы *старэйшы* і *стар-шы*?

Калі мы параўноўваем людзей па ўзросце, то ўжываем слова ***старэйшы***:

*дзядуля старэйшы за бабулю на год. Калі ж размова ідзе пра службовыя ўзаемаадносіны, дык ужываем слова ***старшы*** (якое, дарэчы, не ўжываецца ў найвышэйшай ступені параўнання): *старшы лейтэнант, старшыя класы.**

“Будзь здароў, як вада...”

1. Успомнім тэорыю.

Кароткая форма якасных прыметнікаў у сучаснай беларускай мове ўжываецца вельмі рэдка. Яе можна сустрэць у паэтычных творах, прыказках, прымаўках і іншых фальклорных жанрах. Кароткія прыметнікі змяняюцца па родах і ліках, але не скланяюцца. У сказах кароткія прыметнікі выконваюць толькі ролю выказніка.

2. Даследчыкі. Прачытайце тэкст, знайдзіце ў ім прыметнікі і вызначце іх форму (поўная ці кароткая).

Будзь здароў, як вада,
А расці, як вярба.
Будзь здароў на ўвесь год.
Будзь так весел, як вясна,
Будзь так моцны, як зіма.
Не будзь санлівы,
Да работы лянівы,
Не будзь зласлівы,
Але будзь здароў, як вада!
Расці, як вярба,
Будзь шмыткі, як пчала!
Будзь багат, як зямля!.. *З народнага*

Якія маральныя чалавечыя якасці наш народ успрымае як каштоўныя?

3. Спасцігаем духоўнае багацце. Прачытайце і асэнсуйце прыказкі. Запішыце іх па памяці. Абзначце канчаткі кароткіх прыметнікаў.

1. Сам бог рад, калі ў сям'і лад. 2. Хата гасцямі багатая. 3. Сам харош, а розуму ні на грош. 4. Горка часам праца, ды хлеб ад яе салодкі. 5. Не вялік мураш, ды горы варочае. 6. На чужой старонцы рад і сваёй варонцы. 7. Чым багаты, тым і рады. 8. Не так дораг абед, як дарагі прывет.

4. Параўнальны аналіз. Перакладзіце і параўнайце ўжыванне кароткіх прыметнікаў у абедзвюх мовах. Растлумачце знакі прыпынку.

1. Стих Пушкина нежен, сладостен, мягок, как ропот волны, тягуч и густ, как смола, ярок, как молния, прозрачен и чист, как кристалл, душист и благовонен, как весна, крепок и могуч, как удар меча в руке богатыря.

(В. Белинский) 2. У корней деревьев бегают муравьи и густо растут ландыши. Их белые, чистые цветы очень похожи на крошечные фарфоровые колокольчики и так хорошо пахнут! 3. Отец был низок ростом. 4. Всё кругом было прекрасно. Были красивы каждое дерево, каждый сучок, каждый ледяной кристалл на древесной ветке. 5. Девушка была голодна.

Граматыка з матэматыкай

1. Вясёлая размінка. Прачытайце лічылку Міхася Пазнякова. Вывучыце яе і запішыце па памяці.

*Доўга кнігу я гартаў,
Шмат жывёлін напаткаў:
Дзевяць зайцаў,
Трох шпакоў,
Сем вавёрак,
Двух ласёў,
Восем дзятлаў,
Шэсць лісіц,
Дзвесце пенак,
Сто сініц,
Дзяць вожыкаў,
Пяць соў.
Ты лічы, а я пайшоў.*

2. Лінгвістычная задача. Ці адпавядаюць літаратурнай норме скланавыя формы азначэнняў пры колькасна-іменных спалчэннях у наступных прыкладах:

дзе шэрых гусі, чатыры тонкіх галінкі, два высокіх дрэўцы, тры маладых клёнікі?

3. Папрацуем перакладчыкамі. Перакладзіце на беларускую мову словазлучэнні, з некалькімі складзіце сказы.

Три дорогих вещи, два зимних пальто, две длинных косы, три надёжных друга, четыре маленьких лисёнка, четыре чёрненьких чумазеньких чертёнка.

4. Гэта цікава ведаць. Прачытайце тэкст, лічэбнікі і складаныя лічэбнікі запішыце словамі.

Слова *юбілей* – лацінскае. Гэтым словам называлі прамежак часу ў 50 гадоў. Цяпер юбілеем называюць круглую дату, гадавіну, кратную 5. Характэрным для слова *юбілей* з’яўляецца тое, што яно спалучаецца з прыметнікамі *гадовы*: 800-гадовы юбілей горада, 50-гадовы юбілей маці, 100-гадовы юбілей майго дзядулі. (З. Бадзевіч)

5. Выпраўляем памылкі.

Настаўніца прапанавала вучням праскланяць спалучэнне *дзвесце бяроз*. Алеся добра ведала, што пры скланенні складаных лічэбнікаў змяняюцца абедзве часткі. У лічэбніку *дзвесце* першая частка *дзе-*. Дзяўчынка і пачала змяняць яе, як адпаведны прасты лічбнік: *дзвюхсот бяроз, дзвюмастамі бярозамі...* Ці правільна Алеся змяняла лічбнік? Дапамажыце ёй выправіць памылку.

6. Гэта цікава. Перакладзіце сказ: *Число 37 имеет замечательное свойство. Если умножить его на числа 3, 6, 9, 12, 15, 18, то получится интересный ряд: 111, 222, 333, 444, 555, 666.* (В. Служэўская)

7. Карысныя парады. Прачытайце верш У. Мацвееў. Вывучыце яго на памяць. Запішыце лікі словамі ў родным і творным склонах.

А я
Ад ранішняй пары
Зубрыў на памяць
Нумары.
Калі
Будынак у агні,
Па 101
Хутчэй звані!
Калі
Здараецца бяда,

Звані
Ў міліцыю – 102!
Калі патрэбны дактары,
Звані
Па “хуткую” – 103!
Калі
З пліты
Выходзіць газ,
Звані па 104 –
У Мінгаз!

8. Гэта спатрэбіцца ў жыцці. Прачытайце распіску, якую напісаў вучань.

а) Раскажыце пра стылістычную ролю лічэбніка.

Распіска

Мною, Кавалеўскім Раманам, вучнем 6 “Б” класа, атрымана ў бібліятэцы 114 кніг, 32 часопісы і 28 газет для тэматычнай выставы гуртка “Жывое слова”.

20 снежня 2011 г.

Подпіс

б) Вам даручылі перадаць для ўсіх вучняў класа 17 алоўкаў, 68 сшыткаў у клетку, 59 сшыткаў у лінейку і 82 ручкі. Напішыце распіску, што вы атрымалі гэтыя прадметы ў загадчыка гаспадаркі школы.

9. Лінгвістычныя задачы.

1) Паўліна і Мальвіна пазналі адна адну здалёк.

Алесь і Андрусь пазналі адзін аднаго здалёк.

А як сказаць, калі гэта былі Мальвіна і Андрусь?

2) Перакладзіце з рускай мовы: *Капітаны каманд-супернікаў пожалі*

3) *друг другу* руки.

4) Ці дапушчаны ў сказах адхіленні ад граматычных нормаў беларускай мовы?

Мыць падлогу будзеце абое: і Саша, і Косцік. Трымайся лепш абоімі рукамі!

Каваленка Люда і Андрэйчанка Антось! Зноў вы абое спазніліся!

Праскланяйце лічэбнік *абое*.

10. Практычная неабходнасць. Вы трэнер каманды, у якой пяцьдзясят восем вучняў, і вам даводзіцца пастаянна ўжываць лічэбнік 58 у розных склонах. Што гэта за сказы?

11. Гістарычны досвед. Прачытайце, як называліся і чаму адпавядаюць у сучаснасці ранейшыя меры вагі, даўжыні, аб’ёму, лікі.

1 сажань=3 аршынам=7 футам=2,13 м. 1 аршын=16 вяршкам=0,71 м.

1 пуд=40 фунтам=16,4 кг. 1 златнік=4,3 г.

1 гарнец=3,28 л. 1 асьміна=105 л. 1 капа=60 адзінкам.

Што абазначае фразеалагізм *аршын з шапкай*? Складзіце з ім сказ.

Што абазначаюць іншамоўныя прыстаўкі *мона-(мана-), бі-, ду-,*

кварта- (квадра-),

квінт-, тэтра-, пента-, дэка- (дэцы-) ў наступных словах: манатонны, манархія, маналог, маналітны, манокль, монагібрыд, бінарны, бінокль, дуэт, дуэль, дублёр,

дублікат, дубальтоўка, квартал, квартэт, квадрат, квадрацыкл,
квінтэт, тэтралогія,
тэтрацыклін, пентаметры, пенталогія, дэкада, дэцыметр?